

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

MICHAL BOBEK

της 2ας Σεπτεμβρίου 2021¹

Υπόθεση C-117/20

bpost SA

κατά

Autorité belge de la concurrence

[αίτηση του Cour d'appel de Bruxelles (εφετείου Βρυξελλών, Βέλγιο)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Άρθρο 50 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Αρχή ne bis in idem – Πρόστιμο επιβληθέν από εθνικό ρυθμιστικό φορέα της αγοράς των ταχυδρομείων – Πρόστιμο επιβληθέν από εθνική αρχή ανταγωνισμού»

I. Εισαγωγή

1. Το άρθρο 50 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης) απηχεί τον υψηλό στόχο της δημιουργίας ενός ενιαίου νομικού χώρου. Εντός του χώρου αυτού, κανείς δεν πρέπει να δικάζεται ούτε να τιμωρείται εκ νέου στο πλαίσιο ποινικής διώξεως για το ίδιο αδίκημα. Η προστασία που στο παρελθόν παρέχόταν σε επίπεδο κράτους μέλους αναβαθμίστηκε ώστε να παρέχεται στο επίπεδο της Ένωσης.

2. Η υλοποίηση του εν λόγω στόχου στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης υπήρξε δυσχερής για διάφορους λόγους. Αξίζει να αναφερθούν τρεις από τους λόγους αυτούς. Πρώτον, σε έναν σύνθετο νομικό χώρο, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, η υλοποίηση στην πράξη του εν λόγω στόχου, είτε σε οριζόντιο (μεταξύ κρατών μελών) είτε σε κάθετο επίπεδο (μεταξύ κρατών μελών και Ευρωπαϊκής Ένωσης), συνεπάγεται ένα ιδιαίτερος περίπλοκο εγχείρημα. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι υπάρχουν πάρα πολλές μεταβλητές. Δεύτερον, ολοένα προστίθενται νέοι τομείς, επίπεδα και υποτομείς που χρήζουν ρυθμίσεως. Δημιουργούνται νέοι φορείς ή αρχές, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με τον έλεγχό τους. Τούτο συνεπάγεται ενίοτε αλληλεπικάλυψη όσον αφορά τις αποστολές τους και πρόκληση συγχύσεως σχετικά με την αρμοδιότητα για τη διεξαγωγή ερευνών και την επιβολή κυρώσεων. Τρίτον, υπάρχει ο λεγόμενος «πολλαπλασιασμός λόγω Engel». Τα αρκετά ευρέα κριτήρια, τα οποία αρχικώς διαμορφώθηκαν από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ), προκειμένου να διευρυνθεί η αρμοδιότητά του βάσει του άρθρου 6, παράγραφος 1, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΣΔΑ), χρησιμοποιούνται πλέον και σε άλλα πλαίσια. Στα εν λόγω κριτήρια περιλαμβάνεται και η εκτίμηση του τι συνιστά «αξιόποινη πράξη» κατά

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

την έννοια του άρθρου 50 του Χάρτη. Ως συνέπεια, πολλοί κανόνες και διαδικασίες που κατά το παρελθόν θεωρούνταν, από εννοιολογικής απόψεως, γενικώς ως διοικητικού χαρακτήρα, θεωρούνται πλέον ως ποινικού χαρακτήρα.

3. Ο συνδυασμός των ως άνω τριών παραγόντων έχει διευρύνει σημαντικά το σύνολο των διαδικασιών και κυρώσεων στις οποίες τυγχάνει πλέον εφαρμογής η αρχή *ne bis in idem*. Ως εκ τούτου, η εξασφάλιση εύλογης ισορροπίας μεταξύ της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και της προασπίσεως έννομων συμφερόντων κατά τον κολασμό ορισμένων συμπεριφορών, έχει αποδειχθεί δυσχερής με την πάροδο των ετών. Η νομολογία του Δικαστηρίου, η οποία διαμορφώθηκε στο πλαίσιο αλληλεπίδρασης με την αντίστοιχη νομολογία του ΕΔΔΑ, είναι αποσπασματική και χαρακτηρίζεται από μερική έλλειψη συνοχής. Δεν πρόκειται πλέον για (*ne*) *bis in idem*, αλλά μάλλον για *quater* ή *quinquies in idem*, ενώ επιπλέον εξακολουθεί να επικρατεί αβεβαιότητα και ως προς το τι αποτελεί *bis*.

4. Η υπό κρίση υπόθεση αποτελεί ένα ακόμη χαρακτηριστικό παράδειγμα των εν λόγω αβεβαιοτήτων. Στην εταιρία *bpost*, τον παλαιόθεν πάροχο ταχυδρομικών υπηρεσιών στο Βέλγιο, επιβλήθηκαν διαδοχικώς πρόστιμα από δύο βελγικές αρχές. Πρώτον, ο εθνικός τομεακός ρυθμιστικός φορέας των ταχυδρομικών υπηρεσιών κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το εφαρμοζόμενο από την *bpost* το 2010 σύστημα εκπτώσεων συνιστούσε δυσμενή διάκριση εις βάρος ορισμένων πελατών της *bpost*. Η εν λόγω απόφαση ακυρώθηκε από το εθνικό δικαστήριο κατόπιν αιτήσεως προδικαστικού ερωτήματος που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο². Η επίμαχη περίπτωση δεν συνιστούσε δυσμενή διάκριση βάσει της νομοθεσίας του τομέα των ταχυδρομικών υπηρεσιών. Δεύτερον, επιβλήθηκε στην *bpost* πρόστιμο από την εθνική αρχή ανταγωνισμού (στο εξής: ΕΑΑ) για κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως λόγω της εφαρμογής του ίδιου συστήματος εκπτώσεων μεταξύ Ιανουαρίου 2010 και Ιουλίου 2011.

5. Η *bpost* αμφισβητεί τη νομιμότητα της δεύτερης αυτής διαδικασίας επικαλούμενη την αρχή *ne bis in idem*. Μετά από δύο κύκλους δικαστικού ελέγχου, η διαφορά της κύριας δίκης εκκρεμεί εκ νέου ενώπιον του *Cour d'appel de Bruxelles* (εφετείου Βρυξελλών, Βέλγιο). Το εν λόγω δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν η νομιμότητα της διαδικασίας ενώπιον της ΕΑΑ πρέπει να εκτιμηθεί υπό το πρίσμα του ορισμού του *idem* που έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο της νομολογίας στον τομέα του ανταγωνισμού, όπως επιβεβαιώθηκε στην απόφαση *Toshiba*³, ή αν θα πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο των περιορισμών της ρήτηρας περί δικαιωμάτων και του κριτηρίου που καθιερώθηκε με τις αποφάσεις *Menci*, *Garlsson* και *Di Puma* – μιας ομάδας αποφάσεων που εκδόθηκαν την ίδια ημέρα (στο εξής: νομολογία *Menci*)⁴.

6. Συμμερίζομαι τη δυσκολία του αιτούντος δικαστηρίου να αντιληφθεί πώς οι αποφάσεις *Toshiba* και *Menci* θα μπορούσαν να συμβιβαστούν μεταξύ τους και να εφαρμοστούν σε μία και την αυτή διαδικασία. Κατά την άποψή μου, η υπό κρίση υπόθεση, σε συνδυασμό με την παράλληλη διαδικασία στην υπόθεση *Nordzucker*⁵, προσφέρει στο Δικαστήριο μια μοναδική ευκαιρία να παράσχει στα εθνικά δικαστήρια συνεκτική καθοδήγηση επί του ποια θα πρέπει να είναι η παρεχόμενη βάσει του άρθρου 50 του Χάρτη προστασία, σε αντιδιαστολή με το αποσπασματικό και εν μέρει αντιφατικό μωσαϊκό παράλληλων καθεστώτων που επί του παρόντος ισχύει.

² Απόφαση της 11ης Φεβρουαρίου 2015, *bpost* (C-340/13, EU:C:2015:77).

³ Απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 2012, *Toshiba Corporation* κ.λπ. (C-17/10, EU:C:2012:72).

⁴ Βλ. αποφάσεις της 20ής Μαρτίου 2018, *Menci* (C-524/15, EU:C:2018:197), *Garlsson Real Estate* κ.λπ. (C-537/16, EU:C:2018:193) και *Di Puma* και *Zecca* (C-596/16 και C-597/16, EU:C:2018:192).

⁵ Προτάσεις μου στην υπόθεση *Nordzucker* κ.λπ. (C-151/20) (στο εξής: *Nordzucker*), της ίδιας ημέρας με τις παρούσες προτάσεις.

II. Νομικό πλαίσιο

A. Η ΕΣΔΑ

7. Το άρθρο 4 του εβδόμου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ έχει ως εξής:

«1. Κανένας δεν μπορεί να διωχθεί ή να καταδικασθεί ποινικά από τα δικαστήρια του ίδιου Κράτους για μια παράβαση για την οποία ήδη αθώωθηκε ή καταδικάσθηκε με αμετάκλητη απόφαση σύμφωνα με τον νόμο και την ποινική δικονομία του Κράτους αυτού.

2. Οι διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου δεν εμποδίζουν την επανάληψη της διαδικασίας, σύμφωνα με το νόμο και την ποινική δικονομία του Κράτους για το οποίο πρόκειται, εάν υπάρχουν αποδείξεις νέων ή μεταγενέστερων της απόφασης γεγονότων, ή υπήρξε θεμελιώδες σφάλμα της προηγούμενης διαδικασίας, που θα μπορούσαν να επηρεάσουν το αποτέλεσμα της υπόθεσης.

3. Καμιά απόκλιση από αυτό το άρθρο δεν επιτρέπεται με βάση το άρθρο 15 της Σύμβασης.»

B. Το δίκαιο της Ένωσης

8. Το άρθρο 50 του Χάρτη, το οποίο επιγράφεται «Δικαίωμα του προσώπου να μη δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη», ορίζει ότι «[κ]ανείς δεν διώκεται ούτε τιμωρείται ποινικά για αδίκημα για το οποίο έχει ήδη αθωωθεί ή καταδικασθεί εντός της Ένωσης με [αμετάκλητη] απόφαση ποινικού δικαστηρίου σύμφωνα με το νόμο».

9. Το άρθρο 54 της Συμβάσεως εφαρμογής της Συμφωνίας του Σένγκεν, της 14ης Ιουνίου 1985, μεταξύ των κυβερνήσεων των κρατών της Οικονομικής Ένωσης Μπενελούξ, της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και της Γαλλικής Δημοκρατίας, σχετικά με τη σταδιακή κατάργηση των ελέγχων στα κοινά σύνορα (στο εξής: ΣΕΣΣ)⁶ ορίζει τα εξής:

«Όποιος καταδικάσθηκε αμετάκλητα από ένα συμβαλλόμενο μέρος δεν μπορεί να διωχθεί από ένα άλλο συμβαλλόμενο μέρος για τα ίδια πραγματικά περιστατικά, υπό τον όρον όμως ότι, σε περίπτωση καταδίκης, η ποινή έχει ήδη εκτιθεί ή εκτίεται ή δεν μπορεί πλέον να εκτιθεί σύμφωνα με τους νόμους του συμβαλλομένου μέρους που επέβαλε την καταδίκη.»

10. Το άρθρο 102 ΣΛΕΕ ορίζει τα εξής:

«Είναι ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά και απαγορεύεται, κατά το μέτρο που δύναται να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, η καταχρηστική εκμετάλλευση από μία ή περισσότερες επιχειρήσεις της δεσπόζουσας θέσης τους εντός της εσωτερικής αγοράς ή σημαντικού τμήματός της.

Η κατάχρηση αυτή δύναται να συνίσταται ιδίως:

[...]

⁶ ΕΕ 2000, L 239, σ. 19.

γ) στην εφαρμογή ανίσων όρων επί ισοδυνάμων παροχών έναντι των εμπορικώς συναλλασσομένων, με αποτέλεσμα να περιέρχονται αυτοί σε μειονεκτική θέση στον ανταγωνισμό,

[...]».

11. Το άρθρο 12 της οδηγίας 97/67/EΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Δεκεμβρίου 1997, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την ανάπτυξη της εσωτερικής αγοράς κοινοτικών ταχυδρομικών υπηρεσιών και τη βελτίωση της ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών⁷, ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε τα τιμολόγια καθεμίας από τις υπηρεσίες που περιλαμβάνονται στην καθολική υπηρεσία να πληρούν τις ακόλουθες αρχές:

[...]

- τα τιμολόγια πρέπει να είναι διαφανή και χωρίς διακρίσεις,
- όταν οι φορείς παροχής καθολικής υπηρεσίας εφαρμόζουν ειδικά τιμολόγια, π.χ. για υπηρεσίες που παρέχονται σε επιχειρήσεις, σε αποστολές μεγάλων ποσοτήτων αλληλογραφίας ή σε φορείς συγκεντρωτικής διαχείρισης της αλληλογραφίας διάφορων χρηστών, υποχρεούνται να εφαρμόζουν τις αρχές της διαφάνειας και της αποφυγής διακρίσεων όσον αφορά τόσο τις τιμές όσο και τους σχετικούς όρους. Οι τιμές, όπως και οι σχετικοί όροι, πρέπει να ισχύουν επίσης τόσο μεταξύ τρίτων μερών όσο και μεταξύ τρίτων μερών και φορέων παροχής καθολικής υπηρεσίας για τις ισοδύναμες υπηρεσίες. Κάθε τέτοιο τιμολόγιο πρέπει να είναι επίσης στη διάθεση των χρηστών, ιδίως των μεμονωμένων χρηστών και των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων που χρησιμοποιούν τις ταχυδρομικές υπηρεσίες υπό παρόμοιες συνθήκες.»

Γ. Το βελγικό δίκαιο

12. Το άρθρο 3 του loi sur la protection de la concurrence économique (νόμου περί προστασίας του οικονομικού ανταγωνισμού), ο οποίος κωδικοποιήθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 2006, περιέχει διατάξεις ανάλογες με εκείνες του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.

13. Το άρθρο 12 της οδηγίας 97/67, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2002/39/EΚ της 10ης Ιουνίου 2002 (ΕΕ 2002, L 176, σ. 21), μεταφέρθηκε στο βελγικό δίκαιο με το άρθρο 144ter του loi du 21 mars 1991 portant réforme de certaines entreprises publiques économiques (νόμου της 21ης Μαρτίου 1991 περί αναμορφώσεως ορισμένων δημοσίων οικονομικών επιχειρήσεων).

III. Τα πραγματικά περιστατικά, η εθνική διαδικασία και τα προδικαστικά ερωτήματα

14. Η bpost αποτελεί στο Βέλγιο τον παλαιόθεν φορέα παροχής ταχυδρομικών υπηρεσιών. Μεταξύ άλλων υπηρεσιών, προσφέρει την περισυλλογή, τη διαλογή, τη μεταφορά και την παράδοση των ταχυδρομικών αντικειμένων στους παραλήπτες. Οι υπηρεσίες αυτές προσφέρονται στο ευρύ κοινό καθώς και σε δύο ειδικές κατηγορίες πελατών, ήτοι τους αποστολείς μεγάλων ποσοτήτων αλληλογραφίας (στο εξής: αποστολείς) και τους μεσάζοντες.

⁷ ΕΕ 1998, L 15, σ. 14.

15. Οι αποστολές είναι τελικοί καταναλωτές υπηρεσιών ταχυδρομικής διανομής. Καθορίζουν το προς αποστολή μήνυμα και υποβάλλουν αιτήσεις αποστολής. Οι μεσάζοντες παρέχουν στους αποστολείς υπηρεσίες δρομολογήσεως που έχουν προκαταρκτικό χαρακτήρα σε σχέση με την υπηρεσία ταχυδρομικής διανομής. Οι υπηρεσίες αυτές μπορούν να περιλαμβάνουν την προπαρασκευή της αλληλογραφίας πριν την παράδοσή της στην bpost (τη διαλογή, την εκτύπωση, την εμφακέλωση, την επικόλληση ετικετών, την αναγραφή διευθύνσεων και τη γραμματοσήμανση) καθώς και την κατάθεση των ταχυδρομικών αντικειμένων (συλλογή από τους αποστολείς, ομαδοποίηση και συσκευασία των ταχυδρομικών αντικειμένων σε ταχυδρομικούς σάκους, μεταφορά και εναπόθεση στους καθορισμένους από τον φορέα παροχής ταχυδρομικών υπηρεσιών χώρους).

16. Κατά το παρελθόν, η bpost εφάρμοσε διάφορα είδη τιμολογίων, μεταξύ των οποίων τα ειδικά τιμολόγια που προέβλεπαν εκπτώσεις χορηγούμενες σε ορισμένους πελάτες, οι οποίες ίσχυαν τόσο για τους αποστολείς όσο και για τους μεσάζοντες, οι οποίοι δημιουργούσαν ορισμένο κύκλο εργασιών. Οι πιο συχνές περιπτώσεις συμβατικής εκπτώσεως ήταν ποσοτικές εκπτώσεις, οι οποίες χορηγούνταν ανάλογα με τον όγκο των ταχυδρομικών αντικειμένων που είχε δημιουργηθεί κατά τη διάρκεια μιας περιόδου αναφοράς, και «εκπτώσεις λόγω εξοικονομήσεως λειτουργικού κόστους», που είχαν ως σκοπό να ανταμείψουν ορισμένες πράξεις δρομολογήσεως και αποτελούσαν το αντάλλαγμα του κόστους που εξοικονομούσαν από την bpost.

A. Η διαδικασία ενώπιον του εθνικού ρυθμιστικού φορέα της αγοράς των ταχυδρομείων

17. Η bpost ενημέρωσε τον Institut belge des services postaux et des télécommunications (Βελγικό Οργανισμό Ταχυδρομικών Υπηρεσιών και Τηλεπικοινωνιών, στο εξής: IBPT) σχετικά με την τροποποίηση για το 2010 του συστήματός της εκπτώσεων ως προς τα συμβατικά τιμολόγια που αφορούσαν τις υπηρεσίες διανομής διαφημιστικών επιστολών με συγκεκριμένο παραλήπτη και επιστολών διοικητικής φύσεως.

18. Το νέο αυτό σύστημα εκπτώσεων περιελάμβανε μια ποσοτική έκπτωση υπολογιζόμενη με βάση τον κατατιθέμενο όγκο ταχυδρομικών αντικειμένων, η οποία χορηγούνταν τόσο στους αποστολείς όσο και στους μεσάζοντες. Ωστόσο, η έκπτωση που χορηγούνταν στους μεσάζοντες υπολογιζόταν όχι πλέον με βάση τον συνολικό όγκο ταχυδρομικών αντικειμένων από όλους τους αποστολείς στους οποίους παρείχαν τις υπηρεσίες τους, αλλά με βάση τον όγκο ταχυδρομικών αντικειμένων που δημιουργούσε ατομικά ο καθένας από τους πελάτες τους (στο εξής: ποσοτική έκπτωση κατ' αποστολέα).

19. Με απόφαση της 20ής Ιουλίου 2011, ο IBPT επέβαλε στην bpost πρόστιμο ύψους 2,3 εκατομμυρίων ευρώ λόγω διακρίσεως ως προς το σύστημα χρεώσεως, η οποία βασιζόταν σε αδικαιολόγητη διαφορετική μεταχείριση μεταξύ των αποστολέων και των μεσαζόντων.

20. Το Cour d'appel de Bruxelles (εφετείο Βρυξελλών, Βέλγιο) (στο εξής: εφετείο), το οποίο επιλήφθηκε προσφυγής ακυρώσεως κατά της αποφάσεως αυτής, ζήτησε από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αποφανθεί προδικαστικώς επί της ερμηνείας της οδηγίας 97/67.

21. Με την απόφαση bpost, το Δικαστήριο έκρινε ότι «οι αποστολείς και οι μεσάζοντες δεν τελούν σε παρόμοια κατάσταση υπό το πρίσμα του σκοπού που επιδιώκεται από το σύστημα ποσοτικής εκπτώσεως κατ' αποστολέα και ο οποίος ανάγεται στην τόνωση της ζητήσεως στον τομέα των ταχυδρομικών υπηρεσιών, εφόσον μόνον οι αποστολείς μπορούν να παρακινηθούν, με το σύστημα αυτό, να αυξήσουν τον όγκο των ταχυδρομικών αντικειμένων τους που παραδίδουν στην bpost και, κατά συνέπεια, να αυξήσουν τον κύκλο εργασιών του ως άνω επιχειρηματικού

φορέα»⁸. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η διαφορετική μεταχείριση μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών πελατών η οποία απορρέει από την εφαρμογή του συστήματος ποσοτικής εκπτώσεως κατ' αποστολέα δεν συνιστά διάκριση απαγορευόμενη από το άρθρο 12 της οδηγίας 97/67.

22. Με απόφαση της 10ης Μαρτίου 2016, το εφετείο ακύρωσε την απόφαση του IBPT.

B. Η διαδικασία ενώπιον της εθνικής αρχής ανταγωνισμού

23. Εν τω μεταξύ, με απόφαση της 10ης Δεκεμβρίου 2012, το Conseil de la concurrence (νυν Autorité belge de la concurrence, στο εξής: βελγική αρχή ανταγωνισμού) διαπίστωσε ότι η διαφορετική μεταχείριση ποσοτικών εκπτώσεων συνιστούσε κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως. Έθετε τους μεσάζοντες σε μειονεκτική ανταγωνιστική θέση σε σχέση με την bpost, καθώς παρακινούσε τους σημαντικούς πελάτες να συμβάλλονται απευθείας με την bpost.

24. Συναφώς, η βελγική αρχή ανταγωνισμού διαπίστωσε ότι, μεταξύ Ιανουαρίου 2010 και Ιουλίου 2011, η bpost είχε υποπέσει σε παράβαση του άρθρου 3 του νόμου περί προστασίας του οικονομικού ανταγωνισμού και του άρθρου 102 ΣΛΕΕ. Για τον λόγο αυτόν, επέβαλε στην bpost πρόστιμο ύψους 37 399 786 ευρώ (στο εξής: επίμαχη απόφαση). Για τον υπολογισμό του ύψους του εν λόγω προστίμου, έλαβε υπόψη το πρόστιμο που είχε προηγουμένως επιβληθεί από τον IBPT, το οποίο, κατά τον χρόνο εκδόσεως της αποφάσεως αυτής, δεν είχε ακόμη ακυρωθεί.

25. Με δικόγραφο που κατέθεσε ενώπιον του εφετείου στις 9 Ιανουαρίου 2013, η bpost ζήτησε την ακύρωση της επίμαχης αποφάσεως.

26. Με απόφαση της 10ης Νοεμβρίου 2016, το εφετείο έκρινε ότι η bpost είχε ορθώς επικαλεστεί την αρχή *ne bis in idem*. Με την απόφαση της 10ης Μαρτίου 2016, με την οποία ακυρώθηκε η απόφαση του IBPT, το εφετείο είχε αποφανθεί αμετακλήτως επί της ουσίας επί πραγματικών περιστατικών κατ' ουσίαν όμοιων με τα επίμαχα στο πλαίσιο των ενεργειών της βελγικής αρχής ανταγωνισμού (το «ανά αποστολέα» σύστημα της συμβατικής τιμολογήσεως της bpost για το έτος 2010). Δεδομένου ότι, ως εκ τούτου, η διαδικασία ενώπιον της βελγικής αρχής ανταγωνισμού κατέστη απαράδεκτη, το εφετείο ακύρωσε την επίμαχη απόφαση.

27. Με απόφαση της 22ας Νοεμβρίου 2018, το Cour de cassation (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Βέλγιο) αναίρεσε την απόφαση του εφετείου και ανέπεμψε την υπόθεση ενώπιον του εν λόγω δικαστηρίου, επιλαμβανομένου με διαφορετική σύνθεση. Το Cour de cassation (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) έκρινε ότι το άρθρο 50 του Χάρτη δεν παρακωλύει τη σώρευση διώξεων ποινικού χαρακτήρα, υπό την έννοια της εν λόγω διατάξεως, που βασίζονται στα ίδια πραγματικά περιστατικά, ακόμη και αν μία εξ αυτών καταλήγει σε αμετάκλητη αθωωτική απόφαση, οσάκις, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, οι διώξεις αυτές επιδιώκουν, για την επίτευξη σκοπού γενικού συμφέροντος, συμπληρωματικούς μεταξύ τους σκοπούς, οι οποίοι έχουν ως αντικείμενο διαφορετικές πτυχές της αυτής παραβατικής συμπεριφοράς.

28. Η αναπεμφθείσα υπόθεση εκκρεμεί επί του παρόντος ενώπιον του εφετείου. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, η bpost υποστηρίζει ότι η επίμαχη απόφαση παραβιάζει την αρχή *ne bis in idem*, δεδομένου ότι η διαδικασία ενώπιον του IBPT και η διαδικασία ενώπιον της βελγικής αρχής ανταγωνισμού ήταν ποινικού χαρακτήρα και αφορούσαν τα ίδια πραγματικά περιστατικά.

⁸ Απόφαση της 11ης Φεβρουαρίου 2015 (C-340/13, EU:C:2015:77, σκέψη 48).

Επιπλέον, η bpost υποστηρίζει ότι δεν πληρούνται οι αυστηρές προϋποθέσεις βάσει των οποίων είναι επιτρεπτή η σώρευση ποινικών διώξεων και κυρώσεων. Δεν υφίσταται επαρκώς στενός ουσιαστικός και χρονικός σύνδεσμος μεταξύ των δύο διαδικασιών.

29. Κατά τη βελγική αρχή ανταγωνισμού, η επίμαχη απόφαση δεν παραβιάζει την αρχή *ne bis in idem*. Η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την αρχή *ne bis in idem* στον τομέα του δικαίου του ανταγωνισμού προβλέπει την εξέταση του κριτηρίου του «προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος». Επιπλέον, οι δύο επίμαχες διαδικασίες επιδιώκουν συμπληρωματικούς μεταξύ τους σκοπούς, που έχουν ως αντικείμενο διαφορετικές πτυχές της αυτής παραβατικής συμπεριφοράς. Προστατεύουν διαφορετικά έννομα συμφέροντα.

30. Η Επιτροπή, η οποία παρενέβη ως *amicus curiae* στην υπόθεση της κύριας δίκης, υποστηρίζει ότι το δημόσιο συμφέρον της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα διακυβευόταν αν δεν εφαρμοζόταν το κριτήριο του εννόμου συμφέροντος. Κατά την άποψή της, η νομολογία *Menci* δεν αφορά το δίκαιο του ανταγωνισμού. Η νομολογία αυτή αφορά τη σώρευση διώξεων και κυρώσεων για την ίδια παράβαση η οποία αποτελεί αντικείμενο διττού χαρακτηρισμού και διπλής καταστολής στο εθνικό δίκαιο. Αντιθέτως προς την ως άνω περίπτωση, κατά της bpost έχουν ασκηθεί δύο ανεξάρτητες διώξεις για δύο χωριστές παραβάσεις, οι οποίες βασίζονται σε διαφορετικές νομικές διατάξεις, που επιδιώκουν χωριστούς και συμπληρωματικούς μεταξύ τους σκοπούς γενικού συμφέροντος: παράβαση των τομεακών κανόνων (απαγόρευση των πρακτικών που συνεπάγονται διακρίσεις και υποχρέωση διαφάνειας, που προβλέπεται, μεταξύ άλλων, στο άρθρο 144ter του νόμου της 21ης Μαρτίου 1991 περί αναμορφώσεως ορισμένων δημοσίων οικονομικών επιχειρήσεων), αφενός, και παράβαση της απαγορεύσεως καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως, σε αντίθεση προς το άρθρο 102 ΣΛΕΕ και το άρθρο 3 του νόμου της 15ης Σεπτεμβρίου 2006 περί προστασίας του οικονομικού ανταγωνισμού, αφετέρου. Κατά την Επιτροπή, η αρχή *ne bis in idem* πρέπει να εξεταστεί εν προκειμένω υπό το πρίσμα των κριτηρίων που διατύπωσε το Δικαστήριο στις υποθέσεις που άπτονται του δικαίου του ανταγωνισμού. Αν δεν λαμβανόταν υπόψη το προστατευόμενο έννομο συμφέρον, θα υφίστατο ο κίνδυνος να μειωθεί ουσιαστικά το πεδίο εφαρμογής του δικαίου του ανταγωνισμού, δεδομένου ότι το εν λόγω δίκαιο εφαρμόζεται οριζοντίως.

31. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι η εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* στην υπόθεση της κύριας δίκης απαιτεί να λαμβάνεται υπόψη το έννομο συμφέρον, χωρίς το οποίο η εφαρμογή του δικαίου του ανταγωνισμού διατρέχει τον κίνδυνο να καταστεί άνευ πρακτικής αποτελεσματικότητας. Τούτου δοθέντος, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει επίσης την ύπαρξη της νομολογίας *Menci* και της σχετικής νομολογίας του ΕΔΔΑ, η οποία πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη.

32. Υπό τις συνθήκες αυτές, το εφετείο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχει η αρχή *ne bis in idem*, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη, την έννοια ότι δεν παρακωλύει την αρμόδια διοικητική αρχή κράτους μέλους να επιβάλει πρόστιμο για παράβαση του ευρωπαϊκού δικαίου ανταγωνισμού, σε περίπτωση όπως η υπό κρίση, κατά την οποία το ίδιο νομικό πρόσωπο έχει ήδη αμετακλήτως απαλλαγεί από την καταβολή διοικητικού προστίμου το οποίο του επιβλήθηκε από τον εθνικό ρυθμιστικό φορέα της αγοράς των ταχυδρομείων, για προβαλλόμενη παράβαση της νομοθεσίας περί ταχυδρομείων, όσον αφορά τα ίδια ή παρόμοια πραγματικά περιστατικά, κατά το μέτρο που

το κριτήριο της ταυτότητας του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος δεν πληρούται, καθόσον η υπό κρίση υπόθεση αφορά δύο διαφορετικές παραβάσεις που προβλέπονται από δύο διαφορετικές νομοθεσίες εμπίπτουσες σε δύο χωριστούς τομείς του δικαίου;

- 2) Έχει η αρχή *ne bis in idem*, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη, την έννοια ότι δεν παρακωλύει την αρμόδια διοικητική αρχή ενός κράτους μέλους να επιβάλει πρόστιμο για παράβαση του ευρωπαϊκού δικαίου ανταγωνισμού, σε μια περίπτωση όπως η υπό κρίση, κατά την οποία το ίδιο νομικό πρόσωπο έχει ήδη αμετακλήτως απαλλαγεί από την καταβολή διοικητικού προστίμου το οποίο του επιβλήθηκε από τον εθνικό ρυθμιστικό φορέα της αγοράς των ταχυδρομείων για προβαλλόμενη παράβαση της νομοθεσίας περί ταχυδρομείων, όσον αφορά τα ίδια ή παρόμοια πραγματικά περιστατικά, για τον λόγο ότι ο περιορισμός της αρχής *ne bis in idem* δικαιολογείται από το γεγονός ότι η νομοθεσία στον τομέα του ανταγωνισμού επιδιώκει ένα συμπληρωματικό σκοπό γενικού συμφέροντος, ήτοι τη διαφύλαξη και διατήρηση ενός συστήματος ανταγωνισμού χωρίς στρεβλώσεις εντός της εσωτερικής αγοράς, και δεν υπερβαίνει το κατάλληλο και αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του θεμιτώς επιδιωκόμενου από τη νομοθεσία αυτή σκοπού και/ή για την προστασία του δικαιώματος στο επιχειρείν και της επιχειρηματικής ελευθερίας των άλλων επιχειρηματικών φορέων, βάσει του άρθρου 16 του Χάρτη;»

33. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν η *bpost*, η Βελγική, η Τσεχική, η Ελληνική, η Ιταλική, η Λεττονική και η Ρουμανική Κυβέρνηση, καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η *bpost*, η Βελγική, η Ελληνική, η Λεττονική και η Πολωνική Κυβέρνηση, καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέπτυξαν προφορικώς τις παρατηρήσεις τους κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 22ας Μαρτίου 2021. Η συζήτηση αυτή αφορούσε από κοινού την υπό κρίση υπόθεση, καθώς και την υπόθεση C-151/20 *Nordzucker* κ.λπ.

IV. Ανάλυση

34. Με αμφότερα τα προδικαστικά ερωτήματα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να διευκρινίσει, κατ' ουσίαν, ποια είναι τα κριτήρια εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem*, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη. Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο δύο διαδικασιών. Η πρώτη, η οποία έχει πλέον ολοκληρωθεί, αφορούσε την τομεακή ρύθμιση των ταχυδρομικών υπηρεσιών και ένα πρόστιμο το οποίο επιβλήθηκε στην *bpost* από τον IBPT λόγω μη τηρήσεως της υποχρεώσεως απαγορεύσεως των διακρίσεων (στο εξής: τομεακή διαδικασία) και το οποίο στη συνέχεια ακυρώθηκε. Η δεύτερη διαδικασία αφορά το δίκαιο του ανταγωνισμού. Στο πλαίσιο της εν λόγω υποθέσεως, η βελγική αρχή ανταγωνισμού επέβαλε στην *bpost* πρόστιμο για κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως (στο εξής: διαδικασία ανταγωνισμού).

35. Αμφότερες οι διαδικασίες οδηγούν προφανώς στην επιβολή κυρώσεων ποινικού χαρακτήρα. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, επομένως, αν η εκτίμηση του στοιχείου *idem* πρέπει να εξαρτάται από το προστατευόμενο, αντιστοίχως, από τα δύο επίμαχα κανονιστικά πλαίσια έννομο συμφέρον, ή αν η εκτίμηση πρέπει να διεξαχθεί με γνώμονα τη ρήτρα περί περιορισμού των δικαιωμάτων του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη.

36. Με άλλα λόγια, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς το ακριβές κριτήριο περί του *idem* που πρέπει να εφαρμόσει στον συνδυασμό μιας τομεακής διαδικασίας και μιας διαδικασίας ανταγωνισμού. Θα πρέπει άραγε να εφαρμόσει το κριτήριο για τον συνδυασμό δύο διαδικασιών ανταγωνισμού που το Δικαστήριο καθιέρωσε στην απόφαση *Wilhelm* κ.λπ.⁹ και έκτοτε

⁹ Απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 1969 (14/68, EU:C:1969:4).

επιβεβαίωσε επανειλημμένως, ιδίως στην απόφαση Toshiba¹⁰ και πλέον προσφάτως στην απόφαση Slovak Telecom¹¹ ή το κριτήριο που το Δικαστήριο διατύπωσε επίσης προσφάτως όσον αφορά τον συνδυασμό ποινικών και διοικητικών διαδικασιών στην απόφαση Mencí;

37. Το κρίσιμο ερώτημα στην υπό κρίση υπόθεση είναι αν πρέπει να τύχει εφαρμογής η νομολογία «Toshiba ή Mencí». Εντούτοις, στο πλαίσιο του άρθρου 50 του Χάρτη, τούτο αποτελεί απλώς την κορυφή του παγόβουνου. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι το ζήτημα αυτό έχει στην πραγματικότητα πολύ μεγαλύτερες διαστάσεις, καθώς και ότι πρέπει να εξεταστούν ακόμη περισσότερες πτυχές του προκειμένου να εκτιμηθεί πλήρως το πραγματικό μέγεθος του παγόβουνου και να ληφθεί τεκμηριωμένη απόφαση όσον αφορά την ορθή αντιμετώπισή του.

38. Ως εκ τούτου, θα ξεκινήσω με μια συνοπτική επισκόπηση της εξέλιξης της αρχής *ne bis in idem* σε διάφορους τομείς του δικαίου της Ένωσης, ενίοτε πραγματοποιώντας σύντομη αντιπαραβολή με τις αντίστοιχες κρίσεις του ΕΔΔΑ, στο πλαίσιο της οποίας μπορεί να γίνουν καλύτερα κατανοητές οι ακριβείς διαστάσεις και η κρισιμότητα του ερωτήματος «Toshiba ή Mencí» (υπό Α). Περαιτέρω, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι η εξέλιξη της αρχής *ne bis in idem* υπήρξε αρκετά προβληματική, συνεπαγόμενη τη δημιουργία πλειόνων αποσπασματικών καθεστώτων, θα επισημάνω ορισμένα από τα ζητήματα που έχουν προκληθεί από τον εν λόγω κατακερματισμό. Θα εξηγήσω επίσης γιατί η επέκταση του κριτηρίου που διατυπώνεται στη νομολογία Mencí σε όλες τις υποθέσεις βάσει του άρθρου 50 του Χάρτη ίσως να μην αποτελεί την πλέον ενδεδειγμένη λύση (υπό Β). Τέλος, θα διατυπώσω μια λύση για τα προαναφερθέντα ζητήματα προτείνοντας μια (κατά το δυνατόν ενιαία) προσέγγιση της αρχής *ne bis in idem* που κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη (υπό Γ).

A. Η εξέλιξη της σχετικής με την αρχή ne bis in idem νομολογίας

39. Εκ προοιμίου, επιβάλλεται μια επισήμανση η οποία αφορά την ορολογία. Οι υφιστάμενες ερμηνευτικές προσεγγίσεις της αρχής *ne bis in idem* διακρίνονται συχνά, χάριν ευκολίας αναφοράς, σε δύο κατηγορίες, οι οποίες είναι κοινώς γνωστές ως *idem factum* και *idem crimen*. Οι εν λόγω όροι αποτυπώνουν, εν ολίγοις, τη βάση επί της οποίας στηρίζεται η ειδική ερμηνευτική προσέγγιση της αρχής.

40. Σύμφωνα με την προσέγγιση που στηρίζεται στο *idem factum*, η προϋπόθεση του *idem* πληρούται όταν οι δύο επίμαχες διαδικασίες αφορούν τα ίδια πραγματικά περιστατικά, χωρίς να ασκεί επιρροή το αν η δεύτερη διαδικασία αφορά διαφορετική παράβαση η οποία έχει ενδεχομένως στοιχειοθετηθεί από τα ίδια πραγματικά περιστατικά. Η ταυτότητα των πραγματικών περιστατικών αρκεί για να πληρούται η προϋπόθεση του *idem*.

41. Η προσέγγιση που στηρίζεται στο *idem crimen* συνίσταται στην εκτίμηση του αν η δεύτερη διαδικασία δεν αφορά μόνον τα ίδια πραγματικά περιστατικά, αλλά και την ίδια παράβαση. Αν πρόκειται για διαφορετική παράβαση, η δεύτερη διαδικασία είναι κατ' αρχήν επιτρεπτή. Εντούτοις, φαίνεται ότι υφίσταται μια κατά κάποιον τρόπο ποικιλία ορισμών όσον αφορά το τι ακριβώς συνιστά ταυτότητα της παραβάσεως. Η τελευταία συχνά εμπεριέχεται στις έννοιες του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος, των κοινωνικών αγαθών τα οποία αφορά η πράξη ή, με πιο αφηρημένους όρους διατύπωση, της φύσεως του κοινωνικού παραπτώματος.

¹⁰ Απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 2012 (C-17/10, EU:C:2012:72).

¹¹ Απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 2021 (C-857/19, EU:C:2021:139).

42. Σε επίπεδο Ένωσης, η αρχή *ne bis in idem* εξελίχθηκε σε κάτι που μπορεί να περιγραφεί καλύτερα ως διαδοχικά νομολογιακά ρεύματα. Αρκετά απλουστευμένα, η εν λόγω εξέλιξη ξεκίνησε στον τομέα του δικαίου του ανταγωνισμού της Ένωσης με προσέγγιση στηριζόμενη στο προστατευόμενο έννομο συμφέρον (υπό 1). Ακολούθησε η νομολογία σχετικά με τη ΣΕΣΣ, η οποία στηρίζεται στην προσέγγιση *idem factum* (υπό 2). Οι εξελίξεις που σημειώθηκαν στο πλαίσιο της ΣΕΣΣ ενέπνευσαν προφανώς την πραγματοποίηση μεταστροφής στη νομολογία του ΕΔΔΑ, στο πλαίσιο της οποίας το *idem crimen* μεταβλήθηκε κατ' αρχάς σε *idem factum*. Ωστόσο, το κριτήριο διαμορφώθηκε περαιτέρω με την καθιέρωση του στενού ουσιαστικού και χρονικού συνδέσμου, καθιστώντας δυνατή τη διεξαγωγή δεύτερης διαδικασίας στην ίδια υπόθεση υπό ορισμένες προϋποθέσεις (υπό 3). Κατόπιν τούτου, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη τις εξελίξεις ενώπιον του ΕΔΔΑ. Εντούτοις, αποφάσισε στη συνέχεια να μετατοπίσει το επίκεντρο της αναλύσεώς του από το πεδίο εφαρμογής της βάσει του άρθρου 50 του Χάρτη προστασίας στη ρήτρα περί περιορισμού των δικαιωμάτων που διαλαμβάνεται στο άρθρο 52, παράγραφος 1, του Χάρτη (υπό 4).

1. Επί του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος στο δίκαιο του ανταγωνισμού της Ένωσης

43. Οι απαρχές της νομολογίας σχετικά με την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* σε ζητήματα ανταγωνισμού ανάγονται στην απόφαση Wilhelm κ.λπ.¹². Η υπόθεση αφορούσε παράλληλες έρευνες σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο σχετικά με συμπεριφορές αντίθετες προς τον ανταγωνισμό. Προβλήθηκε ότι η γερμανική ΕΑΑ δεν ήταν αρμόδια να συνεχίσει την έρευνά της σχετικά με ορισμένες νομικές παραβάσεις που αποτελούσαν ταυτόχρονα αντικείμενο έρευνας από την Επιτροπή. Τα υποβληθέντα ερωτήματα αφορούσαν, μεταξύ άλλων, τη δυνατότητα εφαρμογής στην ίδια πραγματική κατάσταση, η οποία ενέπιπτε τότε στο άρθρο 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ, των εθνικών και κοινοτικών δικαίων του ανταγωνισμού, σε περίπτωση κατά την οποία η Επιτροπή είχε ήδη αναλάβει δράση βάσει του κανονισμού 17¹³, ή αν η δράση της ΕΑΑ η οποία εφάρμοζε το εθνικό δίκαιο ανταγωνισμού αποκλειόταν λόγω του κινδύνου επιβολής διπλής κυρώσεως και πραγματοποιήσεως ασυμβίβαστης εκτιμήσεως.

44. Το Δικαστήριο επισήμανε ότι το άρθρο 9, παράγραφος 3, του κανονισμού 17 επέτρεπε στις εθνικές αρχές να εφαρμόζουν τα τότε ισχύοντα άρθρα 85, παράγραφος 1 και 86 της Συνθήκης ΕΟΚ. Τούτου δοθέντος, η διάταξη αυτή δεν αφορούσε την αρμοδιότητα των ΕΑΑ στο πλαίσιο της εφαρμογής του εθνικού δικαίου¹⁴. Το Δικαστήριο προσέθεσε ότι «[τ]ο κοινοτικό δίκαιο και το εθνικό δίκαιο για τις συμπράξεις αντιμετωπίζουν τις τελευταίες από διαφορετική άποψη»¹⁵, διευκρινίζοντας συγχρόνως ότι οι εθνικές διαδικασίες δεν μπορούσαν να θίγουν τις κοινοτικές διαδικασίες.

45. Από την έκδοση της εν λόγω αποφάσεως και εντεύθεν, η αρχή *ne bis in idem* δεν θεωρείτο εμπόδιο για τη διεξαγωγή παράλληλων διαδικασιών από την Επιτροπή και τις αντίστοιχες ΕΑΑ. Η θέση κατά την οποία το κοινοτικό και το εθνικό δίκαιο ανταγωνισμού εξετάζουν την προστασία του ανταγωνισμού υπό διαφορετικές οπτικές γωνίες συμπληρώθηκε μεταγενέστερα με την επισήμανση του Δικαστηρίου ότι το ενωσιακό και το εθνικό δίκαιο ανταγωνισμού προστατεύουν διαφορετικά έννομα συμφέροντα. Κατά συνέπεια, κατά πάγια πλέον νομολογία, η

¹² Απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 1969, Wilhelm κ.λπ. (14/68, EU:C:1969:4).

¹³ Συμβούλιο ΕΟΚ: Κανονισμός 17: Πρώτος κανονισμός εφαρμογής των άρθρων 85 και 86 της συνθήκης (ΕΕ ειδ. έκδ. 08/001, σ. 25).

¹⁴ Το άρθρο 9, παράγραφος 3, προέβλεπε μόνον ότι, «[ε]νόσω η Επιτροπή δεν έχει κινήσει καμιά διαδικασία κατ' εφαρμογή των άρθρων 2, 3 ή 6, οι αρχές των Κρατών μελών παραμένουν αρμόδιες για την εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 85 παράγραφος 1 και του άρθρου 86 [...]».

¹⁵ Απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 1969, Wilhelm κ.λπ. (14/68, EU:C:1969:4, σκέψη 3).

προστασία της αρχής του *ne bis in idem* στο δίκαιο του ανταγωνισμού ενεργοποιείται μόνον όταν συντρέχει η τριπλή προϋπόθεση της ταυτότητας των πραγματικών περιστατικών, του παραβάτη και του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος.

46. Το τελευταίο κριτήριο εφαρμόστηκε στον πλαίσιο διαδικασιών που διεξάγονταν και κυρώσεων που επιβάλλονταν εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το δε Δικαστήριο συμπέρανε ότι «[απαγορεύεται η] επιβολή πλειόνων κυρώσεων στο ίδιο πρόσωπο για την ίδια παράνομη συμπεριφορά προς προστασία του ιδίου εννόμου αγαθού»¹⁶. Το Δικαστήριο εφάρμοσε επίσης το κριτήριο του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος σε περιπτώσεις στις οποίες είχαν κινηθεί εις βάρος επιχειρήσεων ποινικές διώξεις και τους είχαν επιβληθεί ποινές σε τρίτη χώρα¹⁷, αποδίδοντας τον λόγο υπάρξεώς του στην ειδική φύση των σκοπών, των ουσιαστικών κανόνων και των έννομων συνεπειών σε περίπτωση επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού¹⁸.

47. Επιπλέον, το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως επιβεβαίωσε τη δυνατότητα εφαρμογής της τριπλής προϋποθέσεως του *idem* στην απόφαση *Toshiba*¹⁹ μολονότι η γενική εισαγγελέας J. Kokott είχε προτείνει στο Δικαστήριο να την εγκαταλείψει²⁰. Πράγματι, η γενική εισαγγελέας πρότεινε την ευθυγράμμιση της εκτιμήσεως του *idem* με την προσέγγιση περί ταυτότητας παραβάτη-ταυτότητας πραγματικών περιστατικών που ακολουθεί το Δικαστήριο στο πλαίσιο του άρθρου 54 ΣΕΣΣ, του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης και υπό το πρίσμα της (μέχρι τότε πρόσφατης) κρίσεως του ΕΔΔΑ στην απόφαση *Zolotukhin*²¹. Επισήμανε την έλλειψη οποιουδήποτε «[αντικειμενικού λόγου] να εξαρτηθεί η εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* στις υποθέσεις ανταγωνισμού από τη συνδρομή προϋποθέσεων διαφορετικών από αυτές που ισχύουν σε άλλους τομείς»²². Επιπλέον, η γενική εισαγγελέας εξήγησε ότι η εξέταση συγκεκριμένης περιπτώσεως συμπεριφοράς αντίθετης προς τους κανόνες του ανταγωνισμού σχετίζεται κατ' ανάγκην με συγκεκριμένο χρονικό και εδαφικό πλαίσιο και ότι αυτά αποτελούν τα στοιχεία που διακρίνουν τη συγκεκριμένη παράνομη συμπεριφορά από οιαδήποτε άλλη²³.

48. Τέλος, το γεγονός ότι το Δικαστήριο δεν υιοθέτησε την πρόταση της γενικής εισαγγελέας είχε περιορισμένη πρακτική σημασία για την επίλυση της εν λόγω υποθέσεως. Τόσο το Δικαστήριο όσο και η γενική εισαγγελέας δέχθηκαν ότι οι δύο επίμαχες αποφάσεις, η πρώτη εκδοθείσα από την Επιτροπή και η δεύτερη εκδοθείσα από την τσεχική ΕΑΑ, αφορούσαν *διαφορετικά εδάφη και διαφορετικές χρονικές περιόδους*, γεγονός το οποίο καθιστούσε αλυσιτελή την εξέταση του κριτηρίου του εννόμου συμφέροντος.

¹⁶ Αποφάσεις της 7ης Ιανουαρίου 2004, *Aalborg Portland κ.λπ. κατά Επιτροπής* (C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P και C-219/00 P, EU:C:2004:6, σκέψη 338), και της 14ης Φεβρουαρίου 2012, *Toshiba Corporation κ.λπ. (C-17/10, EU:C:2012:72, σκέψη 97)*.

¹⁷ Αποφάσεις της 29ης Ιουνίου 2006, *Showa Denko κατά Επιτροπής* (C-289/04 P, EU:C:2006:431, σκέψεις 52 έως 56), *SGL Carbon κατά Επιτροπής* (C-308/04 P, EU:C:2006:433, σκέψεις 28 έως 32), και της 10ης Μαΐου 2007, *SGL Carbon κατά Επιτροπής* (C-328/05 P, EU:C:2007:277, σκέψεις 24 έως 30).

¹⁸ Βλ., επί παραδείγματι, απόφαση της 29ης Ιουνίου 2006, *Showa Denko κατά Επιτροπής* (C-289/04 P, EU:C:2006:431, σκέψη 53). Σύγκρινε, ωστόσο, με την απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 1972, *Boehringer Mannheim κατά Επιτροπής* (7/72, EU:C:1972:125, ιδίως σκέψη 4).

¹⁹ Απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 2012, *Toshiba Corporation κ.λπ. (C-17/10, EU:C:2012:72, σκέψη 97 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία)*. Βλ. επίσης απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 26ης Οκτωβρίου 2017, *Marine Harvest κατά Επιτροπής* (T-704/14, EU:T:2017:753, σκέψη 308).

²⁰ Προτάσεις της γενικής εισαγγελέας J. Kokott στην υπόθεση *Toshiba Corporation κ.λπ. (C-17/10, EU:C:2011:552, σημεία 114 έως 122)*.

²¹ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 10ης Φεβρουαρίου 2009, *Sergey Zolotukhin κατά Ρωσίας* (CE:ECHR:2009:0210JUD001493903).

²² Προτάσεις της γενικής εισαγγελέας J. Kokott στην υπόθεση *Toshiba Corporation κ.λπ. (C-17/10, EU:C:2011:552, σημείο 118)*.

²³ Όπ.π. (σημεία 129 έως 134).

49. Η επόμενη ευκαιρία για επανεξέταση του ζητήματος ήρθε με την απόφαση στην υπόθεση *Powszechny Zakład Ubezpieczeń na Życie*²⁴. Η υπόθεση αυτή έθετε το ζήτημα αν η αρχή *ne bis in idem* είχε εφαρμοστεί ορθώς στο πλαίσιο διαδικασίας σχετικής με κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως. Ωστόσο, η απόφαση αφορούσε μία μόνο διαδικασία, και κατά συνέπεια το Δικαστήριο έκρινε ότι η αρχή *ne bis in idem* δεν είχε εφαρμογή. Εντούτοις, ο γενικός εισαγγελέας N. Wahl αξιοποίησε την εν λόγω υπόθεση ως ευκαιρία για να προτείνει, κατ' ουσίαν, την εγκατάλειψη του κριτηρίου του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος²⁵.

50. Λίγο αργότερα, το κριτήριο της ταυτότητας του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος επιβεβαιώθηκε για μία ακόμη φορά από το Δικαστήριο, στην απόφαση *Slovak Telekom*²⁶, εκδοθείσα σε υπόθεση η οποία αφορούσε δύο διαδικασίες που αφορούσαν διαφορετικά προφανώς πραγματικά περιστατικά (εν προκειμένω διαφορετικό προϊόν και διαφορετική αγορά).

51. Λαμβανομένων υπόψη των εξελίξεων αυτών, τα τρία επόμενα σημεία χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής. Πρώτον, κατά όντως πάγια πλέον νομολογία, η εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* στο πλαίσιο του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης στηρίζεται στα τρία κριτήρια της ταυτότητας του παραβάτη, των πραγματικών περιστατικών και του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος. Δεύτερον, ωστόσο, και όλως περιέργως, το κριτήριο του εννόμου συμφέροντος έχει παγιωθεί μόνον αφηρημένα. Ουδέποτε εφαρμόστηκε στην πράξη. Οι ενδοκοινοτικές υποθέσεις του δικαίου ανταγωνισμού, τις οποίες έχει εξετάσει μέχρι σήμερα το Δικαστήριο, αφορούσαν, κατά το Δικαστήριο, διαφορετικά πραγματικά περιστατικά. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο ουδέποτε εξήγησε στην πραγματικότητα εις βάθος πώς θα έπρεπε να εκτιμάται το προστατευόμενο έννομο συμφέρον.

52. Τρίτον, επί του παρόντος, το κριτήριο αυτό έχει δεχθεί επικρίσεις από τρεις γενικούς εισαγγελείς. Μετά τη γενική εισαγγελία J. Kokott²⁷, ο γενικός εισαγγελέας N. Wahl εξέφρασε παρόμοια «[δυσκολία] να εντοπισθούν σοβαροί λόγοι για τους οποίους το τριπλό κριτήριο θα πρέπει να εξακολουθήσει να εφαρμόζεται στο πλαίσιο του δικαίου του ανταγωνισμού»²⁸. Τέλος, ο γενικός εισαγγελέας E. Tanchev παρατήρησε ότι «η συνάφεια της προϋποθέσεως της ταυτότητας του προστατευόμενου εννόμου αγαθού αμφισβητείται, δεδομένου ότι, πρώτον, η προϋπόθεση αυτή δεν εφαρμόζεται σε άλλους τομείς του δικαίου της Ένωσης πλην του δικαίου του ανταγωνισμού [...] και, δεύτερον, προσκρούει στη συγκλίνουσα εξέλιξη των κανόνων ανταγωνισμού της Ένωσης και των εθνικών κανόνων ανταγωνισμού, καθώς και στην αποκεντρωμένη εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού της Ένωσης που επέφερε ο κανονισμός (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου [29]»³⁰. Παρόμοιες αμφιβολίες αναπαράγονται στο πλαίσιο της

²⁴ Απόφαση της 3ης Απριλίου 2019 (C-617/17, EU:C:2019:283).

²⁵ Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα N. Wahl στην υπόθεση *Powszechny Zakład Ubezpieczeń na Życie* (C-617/17, EU:C:2018:976, σημείο 45).

²⁶ Απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 2021 (C-857/19, EU:C:2021:139, σκέψη 43).

²⁷ Προτάσεις της γενικής εισαγγελέα J. Kokott στην υπόθεση *Toshiba Corporation κ.λπ.* (C-17/10, EU:C:2011:552, σημεία 114 έως 122), μνημονευθείσες στο σημείο 47 των παρουσών προτάσεων.

²⁸ Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα N. Wahl στην υπόθεση *Powszechny Zakład Ubezpieczeń na Życie* (C-617/17, EU:C:2018:976, σκέψη 45), μνημονευθείσες στο σημείο 49 των παρουσών προτάσεων.

²⁹ Κανονισμός της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα [άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1).

³⁰ Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα E. Tanchev στην υπόθεση *Marine Harvest* (C-10/18 P, EU:C:2019:795, σημείο 95, υποσημείωση 34).

νομικής φιλολογίας, οι οποίες εγείρουν ερωτήματα σχετικά με τους λόγους που το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως επιβεβαιώσει το κριτήριο παρά την υιοθέτηση της προσεγγίσεως του *idem factum* σε άλλους τομείς του δικαίου της Ένωσης³¹.

2. Το *idem factum* εντός του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης

53. Το άρθρο 54 της ΣΕΣΣ αποτελεί ιστορικά την πρώτη διάταξη του δικαίου της Ένωσης η οποία συμπεριέλαβε την αρχή *ne bis in idem*. Το στοιχείο που διακρίνει το άρθρο 54 της ΣΕΣΣ από τις τότε υφιστάμενες εκφράσεις του *ne bis in idem* στο διεθνές δίκαιο, όπως το άρθρο 4, του εβδόμου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ³² ή το άρθρο 14, παράγραφος 7, του Διεθνούς Συμφώνου για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα³³, είναι η ρητή διασυννοριακή εμβέλειά του. Αυτό που στο παρελθόν απαιτείτο για το εσωτερικό ενός κράτους ή συμβαλλόμενου μέρους κατέστη εφαρμοστέο σε ευρύτερο νομικό χώρο. Παρόμοια έκφραση της αρχής *ne bis in idem* υιοθετήθηκε στη συνέχεια σε πράξεις δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, όπως η απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ, για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης³⁴, ως ένας από τους λόγους υποχρεωτικής αρνήσεως της εκτελέσεώς του³⁵.

54. Στο πλαίσιο της ΣΕΣΣ, οι πτυχές που αφορούσαν το προστατευόμενο έννομο συμφέρον και τον νομικό χαρακτηρισμό κρίθηκαν αλυσιτελείς. Μοναδικό λυσιτελές κριτήριο κατέστη «το κριτήριο της ταυτότητας των πραγματικών περιστατικών υπό την έννοια ότι πρόκειται για σύνολο συγκεκριμένων περιστάσεων που συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους»³⁶.

55. Η ως άνω διαπίστωση καταδεικνύεται επαρκώς στην απόφαση *van Esbroeck*³⁷. Η υπόθεση αφορούσε Βέλγο υπήκοο καταδικασθέντα στη Νορβηγία σε πενταετή φυλάκιση για παράνομη εισαγωγή ναρκωτικών στη Νορβηγία. Μετά την έκτιση μέρους της ποινής του, αποφυλακίσθηκε υπό όρους και μετήχθη στο Βέλγιο υπό συνοδεία. Μερικούς μήνες αργότερα, ασκήθηκε εναντίον του δίωξη στο Βέλγιο και καταδικάστηκε σε φυλάκιση ενός έτους για παράνομη εξαγωγή των ίδιων ναρκωτικών ουσιών από το Βέλγιο. Για να καταλήξουν στη διαπίστωσή τους σχετικά με το παραδεκτό της δεύτερης διαδικασίας, τα βελγικά δικαστήρια εφάρμοσαν το άρθρο 36,

³¹ Βλ., επί παραδείγματι, Sarmiento, D., «*Ne Bis in Idem in the Case-Law of the European Court of the Justice*», σε Van Bockel, B. (επιμ.), *Ne Bis in Idem in EU Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2016, σ. 130· Nazzini, R., «*Parallel Proceedings in EU Competition Law. Ne Bis In Idem as a Limiting Principle*», σε Van Bockel, B. (επιμ.), *Ne Bis in Idem in EU Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2016, σ. 143 έως 145. Βλ., επίσης, Luchtman, M., «*The ECJ's Recent Case Law on Ne Bis in Idem: Implications For Law Enforcement in a Shared Legal Order*», *Common Market Law Review*, 55, 2018, σ. 1724.

³² Της 22ας Νοεμβρίου 1984, ETS 117.

³³ Της 16ης Δεκεμβρίου 1966: «Κανένας δεν μπορεί να διωχθεί ή καταδικασθεί ποινικά για μια παράβαση για την οποία ήδη αθώωθηκε ή καταδικάστηκε με αμετάκλητη απόφαση σύμφωνα με τον νόμο και την ποινική δικονομία κάθε κράτους» (η υπογράμμιση δική μου).

³⁴ Άρθρο 3, παράγραφος 2, της αποφάσεως-πλαισίου του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών (ΕΕ 2002, L 190, σ. 1).

³⁵ Βλ., για επιπλέον παραδείγματα, το άρθρο 11, παράγραφος 1, στοιχείο γ', της αποφάσεως-πλαισίου 2008/947/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2008, σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης δικαστικών αποφάσεων και αποφάσεων αναστολής εκτέλεσης της ποινής ή απόλυσης υπό όρους με σκοπό την εποπτεία των μέτρων αναστολής και των εναλλακτικών κυρώσεων (ΕΕ 2008, L 337, σ. 102), και το άρθρο 9, παράγραφος 1 στοιχείο γ', της αποφάσεως-πλαισίου 2008/909/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2008, σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης σε ποινικές αποφάσεις οι οποίες επιβάλλουν ποινές στερητικές της ελευθερίας ή μέτρα στερητικά της ελευθερίας, για το σκοπό της εκτέλεσής τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ 2008, L 327, σ. 27).

³⁶ Αποφάσεις της 9ης Μαρτίου 2006, *van Esbroeck* (C-436/04, EU:C:2006:165, σκέψη 36), της 28ης Σεπτεμβρίου 2006, *Gasparini* κ.λπ. (C-467/04, EU:C:2006:610, σκέψη 54), της 28ης Σεπτεμβρίου 2006, *van Straaten* (C-150/05, EU:C:2006:614, σκέψη 48), της 18ης Ιουλίου 2007, *Kraaijenbrink* (C-367/05, EU:C:2007:444, σκέψη 26), της 16ης Νοεμβρίου 2010, *Mantello* (C-261/09, EU:C:2010:683, σκέψη 39), και της 29ης Απριλίου 2021, X (Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης – *Ne bis in idem*) (C-665/20 PPU, EU:C:2021:339, σκέψη 71 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), εκ των οποίων η τελευταία απόφαση αφορούσε προηγούμενη ποινή επιβληθείσα από τρίτο κράτος.

³⁷ Απόφαση της 9ης Μαρτίου 2006 (C-436/04, EU:C:2006:165).

παράγραφος 2, στοιχείο α', της Ενιαίας Συμβάσεως περί ναρκωτικών³⁸, κατά το οποίο κάθε μία από τις αξιόποινες πράξεις που προβλέπει το εν λόγω άρθρο, στις οποίες συγκαταλέγονται η εισαγωγή και η εξαγωγή ναρκωτικών, πρέπει να θεωρείται ξεχωριστή αξιόποινη πράξη, αν διαπράττεται σε διαφορετικές χώρες.

56. Ενώπιον του Δικαστηρίου τέθηκε το ζήτημα αν η δεύτερη διαδικασία συνιστούσε παράβαση του άρθρου 54 της ΣΕΣΣ. Το Δικαστήριο επισήμανε ότι το γράμμα του άρθρου 54 της ΣΕΣΣ αναφέρεται μόνον στη φύση των επίδικων πραγματικών περιστατικών και όχι στον νομικό χαρακτηρισμό τους³⁹. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο πραγματοποίησε αντιπαραβολή του εν λόγω γράμματος με εκείνο του άρθρου 4, του εβδόμου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ καθώς και του άρθρου 14, παράγραφος 7, του Συμφώνου των Ηνωμένων Εθνών για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα, αμφότερα των οποίων χρησιμοποιούν τον όρο «παράβαση». Τούτο συνεπάγεται ότι το κριτήριο του νομικού χαρακτηρισμού των πραγματικών περιστατικών λαμβάνεται υπόψη «ως προϋπόθεση εφαρμογής της αρχής *non bis in idem* που κατοχυρώνουν τα [τελευταία δύο] κείμενα [...]»⁴⁰.

57. Διαπιστώνοντας την ύπαρξη αμοιβαίας εμπιστοσύνης στα εθνικά συστήματα ποινικής δικαιοσύνης εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την ελεύθερη κυκλοφορία και την έλλειψη εναρμονίσεως των ποινικών νομοθεσιών, το Δικαστήριο επισήμανε ότι «το ενδεχόμενο διαφορετικών νομικών χαρακτηρισμών των ίδιων πραγματικών περιστατικών σε δύο συμβαλλόμενα κράτη μέλη δεν εμποδίζει την εφαρμογή του άρθρου 54 της ΣΕΣΣ»⁴¹. «Για τους ίδιους λόγους, το κριτήριο της ταυτότητας του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος δεν μπορεί να γίνει δεκτό, διότι το προστατευόμενο έννομο συμφέρον ενδέχεται να διαφέρει από το ένα συμβαλλόμενο κράτος στο άλλο»⁴².

58. Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η περίπτωση που περιλαμβάνει εξαγωγή και εισαγωγή των ίδιων ναρκωτικών, οι οποίες διώκονται σε διαφορετικά συμβαλλόμενα κράτη, μπορεί να συνιστά ένα σύνολο πραγματικών περιστατικών τα οποία, εκ της φύσεώς τους, είναι άρρηκτα συνδεδεμένα, ωστόσο, αποφάνθηκε ότι η εκτίμηση αυτή πρέπει να γίνει από το εθνικό δικαστήριο⁴³.

59. Εν ολίγοις, η νομολογία επί του άρθρου 54 της ΣΕΣΣ και των αντίστοιχων διατάξεων της αποφάσεως-πλαisiού 2002/584 στηριζόταν πάντοτε στην παραδοχή ότι το προστατευόμενο έννομο συμφέρον και ο νομικός χαρακτηρισμός των συγκεκριμένων πραγματικών περιστατικών δεν επηρεάζουν εκτιμήσεις σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem*.

60. Η απόρριψη της προσεγγίσεως του *idem crimen* στηρίχθηκε κατ' αρχάς στη γραμματική ερμηνεία. Το άρθρο 54 της ΣΕΣΣ φαίνεται διαφέρει καθότι απαιτεί υψηλότερο επίπεδο προστασίας από το άρθρο 4, του εβδόμου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Πέραν του γράμματος, η ανάγκη υιοθετήσεως της προσεγγίσεως του *idem factum* δικαιολογούνταν επίσης από την αναφορά στη λογική που διέπει τον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, η οποία αποβλέπει στην υπέρβαση των ενδεχόμενων εμποδίων που απορρέουν από το अपαρτιζόμενο από

³⁸ Ενιαία Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών περί ναρκωτικών, 1961, UNTS τόμος 520, σ. 151 (όπως τροποποιήθηκε με το πρωτόκολλο του 1972, UNTS τόμος 976, σ. 3).

³⁹ Απόφαση της 9ης Μαρτίου 2006, van Esbroeck (C-436/04, EU:C:2006:165, σκέψη 27).

⁴⁰ Όπ.π. (σκέψη 28).

⁴¹ Όπ.π. (σκέψη 31).

⁴² Όπ.π. (σκέψη 32).

⁴³ Βλ., επίσης, αποφάσεις της 28ης Σεπτεμβρίου 2006, van Straaten (C-150/05, EU:C:2006:614, σκέψη 41), της 18ης Ιουλίου 2007, Kraaijenbrink (C-367/05, EU:C:2007:444, σκέψη 26), ή της 16ης Νοεμβρίου 2010, Mantello (C-261/09, EU:C:2010:683, σκέψη 39).

πολλαπλές έννομες τάξεις πλαίσιο της Ένωσης στο οποίο δεν υφίσταται εναρμόνιση των ποινικών δικαίων και εντός του οποίου τα έννομα συμφέροντα και ο νομικός χαρακτηρισμός της ίδιας συμπεριφοράς ενδέχεται να διαφέρουν.

61. Μολονότι η αναφορά στον νομικό χαρακτηρισμό είναι μάλλον προφανής, δεν συμβαίνει το ίδιο και όσον αφορά την αναφορά στα (διαφορετικά) έννομα συμφέροντα. Το Δικαστήριο φαίνεται να έχει χρησιμοποιήσει τις εν λόγω έννοιες αδιακρίτως. Η συλλογιστική του υποδηλώνει ότι το έννομο συμφέρον που προστατεύει η επιβολή κυρώσεως για συγκεκριμένη αξιόποινη πράξη, όπως ορίζεται από το εσωτερικό δίκαιο, είναι κάτι το οποίο αφορά εγγενώς το εκάστοτε κράτος μέλος. Η έννοια του εννόμου συμφέροντος δεν φαίνεται να νοείται υπό την έννοια ενός κοινωνικού συμφέροντος το οποίο επιδιώκει να προστατεύσει πρόβλεψη συγκεκριμένης παραβάσεως ή συγκεκριμένης κατηγορίας παραβάσεων, ανεξαρτήτως του οικείου κράτους μέλους, όπως είναι το συμφέρον για την προστασία της ζωής των ανθρώπων, της υγείας, της ελευθερίας κ.λπ. Επομένως, το τι αποτελεί πράγματι προστατευόμενο έννομο συμφέρον δεν έχει διερευνηθεί.

62. Εν πάση περιπτώσει, γίνεται γενικώς αντιληπτό ότι η νομολογία του Δικαστηρίου επί του άρθρου 54 της ΣΕΣΣ επηρέασε το ΕΔΔΑ⁴⁴. Συγκεκριμένα, οδήγησε το ΕΔΔΑ, στην απόφασή του στην υπόθεση Zolotukhin, να εναρμονίσει τη νομολογία του, η οποία προηγουμένως αμφιταλαντευόταν μεταξύ των προσεγγίσεων του *idem crimen* και του *idem factum*, και να υιοθετήσει την προσέγγιση κατά την οποία η ύπαρξη «πραγματικών περιστατικών που είναι ταυτόσημα ή κατ' ουσίαν ίδια»⁴⁵ αποτελεί το καθοριστικό στοιχείο για την εκτίμηση του αν η δεύτερη διαδικασία απαγορεύεται ή όχι.

3. Το ΕΔΔΑ: από το *idem crimen* μέσω του *idem factum* προς κάτι άλλο (αλλά στενά συνδεδεμένο από ουσιαστικής και χρονικής απόψεως)

63. Η νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με την αρχή *ne bis in idem* αναπτύχθηκε σταδιακά. Στην απόφαση Zolotukhin, το ΕΔΔΑ πραγματοποίησε μια πρώτη επισκόπηση του τρόπου με τον οποίο η νομολογία του είχε προσεγγίσει την προϋπόθεση του *idem* και αποφάσισε να υιοθετήσει εναρμονισμένη ερμηνεία της έννοιας του ίδιου αδικήματος που απαντά στο άρθρο 4, του εβδόμου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ προκειμένου να άρει την «ανασφάλεια δικαίου»⁴⁶ (υπό α). Εντούτοις, αρκετά χρόνια αργότερα, το ΕΔΔΑ εξέτασε εκ νέου την εξέλιξη της νομολογίας στην απόφαση Α και Β⁴⁷. Αποφάσισε να αποσαφηνίσει τη νομολογία Zolotukhin, καθιερώνοντας το κριτήριο του στενού ουσιαστικού και χρονικού συνδέσμου (υπό β).

α) Από το *idem crimen* στο *idem factum* στην απόφαση Zolotukhin

64. Η προσέγγιση του *idem* στην προγενέστερη της αποφάσεως Zolotukhin νομολογία στηριζόταν πρωτίστως στο *idem crimen*⁴⁸. Στηριζόταν στην παραδοχή ότι η ίδια συμπεριφορά μπορεί να στοιχειοθετεί περισσότερες παραβάσεις οι οποίες, από απόψεως δικαίου, μπορεί να

⁴⁴ Όπως επισήμανε, επί παραδείγματι, ο γενικός εισαγγελέας P. Cruz Villalón στις προτάσεις του στην υπόθεση Åkerberg Fransson (C-617/10, EU:C:2012:340, σημείο 77).

⁴⁵ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 10ης Φεβρουαρίου 2009, Sergey Zolotukhin κατά Ρωσίας (CE:ECHR:2009:0210JUD001493903, § 82).

⁴⁶ Όπ.π. (§ 78).

⁴⁷ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Νοεμβρίου 2016, Α και Β κατά Νορβηγίας (CE:ECHR:2016:1115JUD002413011).

⁴⁸ Βλ., ωστόσο, απόφαση του ΕΔΔΑ της 23ης Οκτωβρίου 1995, Gradinger κατά Αυστρίας, (CE:ECHR:1995:1023JUD001596390). Με την εν λόγω απόφαση, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι, μολονότι ο προσδιορισμός, η φύση και το αντικείμενο των δύο επίμαχων αδικημάτων ήταν διαφορετικά, συνέτρεχε παράβαση του άρθρου 4 του εβδόμου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ διότι αμφότερες οι αποφάσεις αφορούσαν την ίδια συμπεριφορά.

δικάζονται στο πλαίσιο χωριστών διαδικασιών. Μερικά παραδείγματα της προγενέστερης της αποφάσεως Zolotukhin νομολογίας είναι οι αποφάσεις Oliveira⁴⁹ ή Franz Fischer⁵⁰. Στην τελευταία απόφαση, το ΕΔΔΑ υπέβαλε την εξέταση της ταυτότητας της παραβάσεως στο κριτήριο των βασικών του στοιχείων⁵¹.

65. Η προσέγγιση που στηρίζεται στο *idem crimen* εγκαταλείφθηκε με την απόφαση Zolotukhin. Η απόφαση αυτή αφορούσε προσφεύγοντα ο οποίος χρησιμοποίησε προσβλητική γλώσσα έναντι αστυνομικών κατά την ανάκρισή του. Στο πλαίσιο της διοικητικής διαδικασίας που διεξήχθη εις βάρος του, την οποία το ΕΔΔΑ εξομοίωσε με ποινική διαδικασία, καταδικάστηκε για «πράξεις διαταράξεως της τάξης ήσσονος σημασίας». Μερικές ημέρες αργότερα, κινήθηκε ποινική δίωξη η οποία, μεταξύ άλλων κατηγοριών, αφορούσε και «πράξεις διαταράξεως της τάξης». Η εν λόγω κατηγορία αφορούσε τα ίδια πραγματικά περιστατικά για τα οποία ο προσφεύγων είχε προηγουμένως καταδικαστεί. Ο προσφεύγων αθώωθηκε όσον αφορά την εν λόγω κατηγορία, αλλά κρίθηκε ένοχος άλλων αδικημάτων.

66. Προτού συμπεράνει ότι η δεύτερη διαδικασία συνιστούσε παράβαση του άρθρου 4, του εβδόμου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι «[η προηγούμενή του] προσέγγιση η οποία δίνει έμφαση στον νομικό χαρακτηρισμό των δύο αδικημάτων είναι υπερβολικά περιοριστική όσον αφορά τα δικαιώματα του ατόμου», καθώς και ότι «το άρθρο 4 του εβδόμου πρωτοκόλλου πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι απαγορεύει οποιαδήποτε δίωξη ή δίκη όσον αφορά δεύτερο “αδίκημα” εφόσον αυτό προκύπτει από πραγματικά περιστατικά που είναι ταυτόσημα ή κατ’ ουσίαν ίδια»⁵². Το ΕΔΔΑ συμπέρανε ότι η εξέταση θα έπρεπε ως εκ τούτου να «επικεντρωθεί στα πραγματικά περιστατικά τα οποία αποτελούν σύνολο συγκεκριμένων πραγματικών περιστάσεων οι οποίες αφορούν τον ίδιο κατηγορούμενο και είναι αρρήκτως συνδεδεμένα από απόψεως χρόνου και πλαισίου, η ύπαρξη των οποίων πρέπει να αποδεικνύεται προκειμένου να εξασφαλιστεί καταδίκη ή να κινηθεί ποινική δίωξη»⁵³.

β) Απόφαση Α και Β: το idem factum σε συνδυασμό με τον στενό ουσιαστικό και χρονικό σύνδεσμο

67. Η προσέγγιση που υιοθετήθηκε στην απόφαση Zolotukhin εφαρμοζόταν (συνήθως) στη νομολογία που επακολούθησε⁵⁴. Η εν λόγω προσέγγιση, ωστόσο, δεν έτυχε καθολικής αποδοχής. Το ΕΔΔΑ αποφάσισε να την επανεξετάσει στην απόφαση Α και Β. Μολονότι, κατ’ αρχήν, το εν λόγω δικαστήριο ενέμεινε στην προσέγγιση του *idem factum*, εντούτοις εκτίμησε ότι η σώρευση

⁴⁹ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 30ής Ιουλίου 1998, Oliveira κατά Ελβετίας (CE:ECHR:1998:0730JUD002571194, § 25 έως 29). Βλ. επίσης αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 14ης Σεπτεμβρίου 1999, Ponsetti και Chesnel κατά Γαλλίας (CE:ECHR:1999:0914DEC003685597, § 5), της 2ας Ιουλίου 2002, Göktan κατά Γαλλίας (CE:ECHR:2002:0702JUD003340296, § 50), και της 24ης Ιουνίου 2003, Gauthier κατά Γαλλίας (CE:ECHR:2003:0624DEC0006117800, § 14).

⁵⁰ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 29ης Μαΐου 2001, Franz Fischer κατά Αυστρίας (CE:ECHR:2001:0529JUD00379509, § 29).

⁵¹ Βλ. επίσης, επί παραδείγματι, αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 30ής Μαΐου 2002, W.F. κατά Αυστρίας (CE:ECHR:2002:0530JUD003827597, § 28), της 6ης Ιουνίου 2002, Sailer κατά Αυστρίας (CE:ECHR:2002:0606JUD003823797, § 28), της 2ας Σεπτεμβρίου 2004, Bachmaier κατά Αυστρίας (CE:ECHR:2004:0902DEC00774130), της 14ης Σεπτεμβρίου 2004, Rosenquist κατά Σουηδίας (CE:ECHR:2004:0914DEC006061900), της 7ης Δεκεμβρίου 2006, Hauser-Sporn κατά Αυστρίας (CE:ECHR:2006:1207JUD003730103, § 45), της 1ης Φεβρουαρίου 2007, Storbråten κατά Νορβηγίας (CE:ECHR:2007:0201DEC001227704), της 26ης Ιουλίου 2007, Schutte κατά Αυστρίας (CE:ECHR:2007:0726JUD00180150, § 42), της 11ης Δεκεμβρίου 2007, Haavig κατά Νορβηγίας (CE:ECHR:2007:1211DEC001118705), και της 4ης Μαρτίου 2008, Garretta κατά Γαλλίας (CE:ECHR:2008:0304DEC000252904, § 86).

⁵² Απόφαση του ΕΔΔΑ της 10ης Φεβρουαρίου 2009, Sergey Zolotukhin κατά Ρωσίας (CE:ECHR:2009:0210JUD001493903, § 81 και 82).

⁵³ Όπ.π. (§ 84).

⁵⁴ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 4ης Μαρτίου 2014, Grande Stevens κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2014:0304JUD001864010, § 221 και 227), της 27ης Ιανουαρίου 2015, Rinas κατά Φινλανδίας (CE:ECHR:2015:0127JUD001703913, § 45 και 46), της 10ης Φεβρουαρίου 2015, Österlund κατά Φινλανδίας (CE:ECHR:2015:0210JUD005319713, § 41), της 30ής Απριλίου 2015, Καπετάνιος κ.λπ. κατά Ελλάδας (CE:ECHR:2015:0430JUD000345312, § 64 και 74), της 9ης Ιουνίου 2016, Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδας (CE:ECHR:2016:0609JUD006660209, § 44). Βλ., επίσης, απόφαση του ΕΔΔΑ της 18ης Οκτωβρίου 2011, Tomasović κατά Κροατίας (CE:ECHR:2011:1018JUD005378509, § 28 και 29 έως 32).

διαδικασιών είναι δυνατή όταν οι επίμαχες διαδικασίες «συνδυάζονται κατά τρόπο ολοκληρωμένο ώστε να σχηματίζουν ένα συνεκτικό σύνολο»⁵⁵. Υπό αυτές τις συνθήκες, το ΕΔΔΑ εκτιμά ότι στην πραγματικότητα δεν έλαβε χώρα μια πραγματική δεύτερη διαδικασία.

68. Η απόφαση Α και Β αφορούσε πρόσθετες φορολογικές επιβαρύνσεις που επιβλήθηκαν στους προσφεύγοντες στο πλαίσιο διοικητικής διαδικασίας λόγω μη δηλώσεως εισοδήματος στις φορολογικές τους δηλώσεις. Επιπλέον οι προσφεύγοντες καταδικάστηκαν για τα ίδια πραγματικά περιστατικά στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών που είχαν κινηθεί (σε ορισμένο βαθμό) παράλληλα. Το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εν λόγω περίπτωση δεν συνιστούσε παράβαση του άρθρου 4, του εβδόμου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ αναφέροντας ότι: «μολονότι επιβλήθηκαν διαφορετικές κυρώσεις από δύο διαφορετικές αρχές σε διαφορετικές διαδικασίες, υπήρχε εντούτοις αρκούντως στενός σύνδεσμος μεταξύ τους, όσον αφορά τόσο την ουσία όσο και τον χρόνο, ώστε να θεωρηθούν ως μέρος ενός ολοκληρωμένου συστήματος κυρώσεων κατά το νορβηγικό δίκαιο για τη μη παροχή πληροφοριών σχετικά με ορισμένα εισοδήματα σε φορολογική δήλωση, πράγμα το οποίο έχει ως αποτέλεσμα να υφίσταται ελάττωμα στην οικεία πράξη επιβολής φόρου»⁵⁶.

69. Με άλλα λόγια, το ΕΔΔΑ αποφάσισε να καθιερώσει το κριτήριο του επαρκούς ουσιαστικού και χρονικού συνδέσμου, το οποίο είχε ήδη περιληφθεί (αν και όχι συστηματικώς) στην προγενέστερη νομολογία του, ακόμη και σε αποφάσεις προγενέστερες της Zolotukhin⁵⁷.

70. Το ΕΔΔΑ διευκρίνισε ότι η ικανοποίηση της απαιτήσεως περί *ουσιαστικού* συνδέσμου εξαρτάται από τα ακόλουθα στοιχεία: i) από τους συμπληρωματικούς σκοπούς που επιδιώκονται με τις δύο διαδικασίες σε σχέση με διάφορες πτυχές της βλαπτικής για την κοινωνία πράξεως· ii) από το αν η σχετική διπλή διαδικασία συνιστά προβλέψιμη συνέπεια, τόσο από νομική όσο και από πρακτική άποψη, της ίδιας καταλογιζόμενης συμπεριφοράς· iii) από το αν υπάρχει συντονισμός μεταξύ των σχετικών διαδικασιών που πρέπει να διεξάγονται κατά τρόπον ώστε να αποφεύγονται επαναλήψεις στο πλαίσιο τόσο της συλλογής των αποδεικτικών στοιχείων όσο και την εκτίμησή τους· και iv) από την αναλογικότητα των συνολικών κυρώσεων που επιβλήθηκαν⁵⁸.

71. Ο *χρονικός* σύνδεσμος παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό απροσδιόριστος, με εξαίρεση τη γενική κατεύθυνση ότι «όσο αυξάνεται η χρονική απόσταση, τόσο δυσχερέστερη καθίσταται για το κράτος η εξήγηση και η δικαιολόγηση της τυχόν καθυστέρησεως»⁵⁹.

72. Για να εξηγήσει τη μεταβολή της προσεγγίσεως, το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε στην αδυναμία της αποφάσεως Zolotukhin να παράσχει «κατευθύνσεις όσον αφορά περιπτώσεις στις οποίες η διαδικασία στην πραγματικότητα δεν επαναλήφθηκε, αλλά αντιθέτως συνδυάστηκε με ολοκληρωμένο τρόπο ώστε να σχηματισθεί ένα συνεκτικό σύνολο»⁶⁰, πράγμα που, κατά το ΕΔΔΑ, φαινόταν να συμβαίνει στην επίδικη περίπτωση. Το ΕΔΔΑ επισήμανε επίσης «την

⁵⁵ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Νοεμβρίου 2016, Α και Β κατά Νορβηγίας (CE:ECHR:2016:1115JUD002413011, § 130).

⁵⁶ Όπ.π. (§ 147). Βλ. επίσης (§ 153).

⁵⁷ Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 13ης Δεκεμβρίου 2005, Nilsson κατά Σουηδίας (CE:ECHR:2005:1213DEC007366101), της 20ής Μαΐου 2014, Glantz κατά Φινλανδίας (CE:ECHR:2014:0520JUD003739411 § 61), της 20ής Μαΐου 2014, Nykänen κατά Φινλανδίας (CE:ECHR:2014:0520JUD001182811, § 50 και 51), της 27ης Νοεμβρίου 2014, Lucky Dev κατά Σουηδίας (CE:ECHR:2014:1127JUD000735610, § 62), της 17ης Φεβρουαρίου 2015, Boman κατά Φινλανδίας (CE:ECHR:2015:0217JUD004160411, § 42 και 43). Βλ. επίσης απόφαση του ΕΔΔΑ της 30ής Μαΐου 2000, R.T. κατά Ελβετίας (CE:ECHR:2000:0530DEC003198296).

⁵⁸ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Νοεμβρίου 2016, Α και Β κατά Νορβηγίας (CE:ECHR:2016:1115JUD002413011, § 132).

⁵⁹ Όπ.π. (§ 134).

⁶⁰ Όπ.π. (§ 111).

έλλειψη συμφωνίας μεταξύ των εσωτερικών συστημάτων των συμβαλλομένων κρατών και τις διαφορετικές τάσεις όσον αφορά την προθυμία των κρατών να δεσμευθούν από το [έβδομο πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ]»⁶¹.

73. Το κριτήριο του αρκούντως στενού ουσιαστικού και χρονικού συνδέσμου καθιστά δυνατή, κατά το ΕΔΔΑ, «την επίτευξη δίκαιης ισορροπίας μεταξύ, αφενός, της δέουσας προστασίας των συμφερόντων του ατόμου που προστατεύει η αρχή *ne bis in idem* και, αφετέρου, της διασφάλισης του ιδιαίτερου συμφέροντος της κοινωνίας όσον αφορά το να δύναται να μεταφέρει μια σταθμισμένη κανονιστική προσέγγιση που αφορά τον έναν τομέα, στον άλλον»⁶².

74. Στην απόφαση Α και Β κρίθηκε ότι πληρούνταν αμφότερα τα σκέλη του νέου κριτηρίου. Η μεταγενέστερη νομολογία παρέσχε κάποιες περαιτέρω διευκρινίσεις. Ωστόσο, θα ήταν παρακινδυνευμένο να υποστηριχθεί ότι πλέον υφίσταται σαφήνεια όσον αφορά το τι αποτελεί αρκούντως στενό σύνδεσμο, ιδίως όσον αφορά τη χρονική του διάσταση⁶³.

4. *Τα διπλά καθεστώτα επιβολής ενώπιον του Δικαστηρίου: από το *idem factum* στο *idem factum* σε συνδυασμό με τη ρήτρα περιορισμού των δικαιωμάτων*

75. Το Δικαστήριο απάντησε στη μεταβολή της προσεγγίσεως που υιοθέτησε το ΕΔΔΑ με δέσμη αποφάσεων οι οποίες συνθέτουν τη νομολογία *Menci*⁶⁴. Οι εν λόγω αποφάσεις, οι οποίες έχουν αποτελέσει το επίκεντρο εκτενούς διαλόγου στο θεωρητικό πλαίσιο⁶⁵, αφορούσαν δεύτερη (ποινική ή διοικητική) διαδικασία, η οποία κινήθηκε για λόγους φοροδιαφυγής, χειραγώγησης της αγοράς και παράνομων πράξεων προσώπων που κατέχουν εμπιστευτικές πληροφορίες, παρά το γεγονός ότι είχαν ήδη κινηθεί προηγούμενες (ποινικές ή διοικητικές) διαδικασίες για τα ίδια πραγματικά περιστατικά.

76. Η απόφαση *Menci*, η οποία θα μπορούσε ενδεχομένως να χαρακτηριστεί ως η κύρια υπόθεση της εν λόγω ομάδας, αφορούσε πρόσωπο εναντίον του οποίου είχε κινηθεί διοικητική διαδικασία λόγω μη καταβολής ΦΠΑ. Η διοικητική διαδικασία περατώθηκε με την επιβολή προστίμου ύψους 85 000 ευρώ περίπου, το οποίο αντιστοιχούσε στο 30 % της φορολογικής οφειλής. Μετά την έκδοση οριστικής αποφάσεως επί της εν λόγω διαδικασίας, κινήθηκε ποινική διαδικασία κατά

⁶¹ Όπ.π. (§ 106).

⁶² Όπ.π. (§ 124).

⁶³ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 18ης Μαΐου 2017, *Jóhannesson* κατά Ισλανδίας (CE:ECHR:2017:0518JUD002200711), της 6ης Ιουνίου 2019, *Nodet* κατά Γαλλίας (CE:ECHR:2019:0606JUD004734214), της 8ης Ιουλίου 2019, *Mihalache* κατά Ρουμανίας (CE:ECHR:2019:0708JUD005401210, § 84 και 85). Στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 13ης Ιουνίου 2017, *Šimkus* κατά Λιθουανίας (CE:ECHR:2017:0613JUD004178811, § 46 και 47), το ΕΔΔΑ φαίνεται να αποκλείει τη συνδρομή και των δύο συνδέσμων, μολονότι η σημασία του κριτηρίου της αποφάσεως Α και Β φαίνεται να υπονοείται. Στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 8ης Οκτωβρίου 2019, *Kornejeva* κατά Ρωσίας (CE:ECHR:2019:1008JUD00720511, § 58), γίνεται υπόμνηση του κριτηρίου ωστόσο δεν γίνεται εφαρμογή του καθώς δεν προβλήθηκε ότι οι δύο επίμαχες διαδικασίες συνιστούσαν «ενιαία νομική αντίδραση» με την έννοια της αποφάσεως Α και Β. Αντιθέτως, αμφότεροι οι σύνδεσμοι θεωρήθηκε ότι συνέτρεχαν στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 8ης Οκτωβρίου 2020, *Bajčić* κατά Κροατίας (CE:ECHR:2020:1008JUD00673341, § 45).

⁶⁴ Βλ. ανωτέρω, υποσημείωση 4 των παρούσων προτάσεων.

⁶⁵ Βλ., επί παραδείγματι, *Burić, Z.*, «*Ne Bis in European Criminal Law – Moving in Circles?*» *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, 2019, σ. 507-520· *Luchtman, M.*, «*The ECJ's Recent Case Law on Ne Bis in Idem: Implications For Law Enforcement in a Shared Legal Order*», *Common Market Law Reports*, 55, 2018, σ.1725–1750, σ. 1717· *Peeters, B.*, «*The Ne Bis in Idem Rule: Do the EUJ and the ECtHR Follow the Same Track?*», *EC Tax Review*, 4, 2018, σ. 182-185, σ. 182· *Serneels, C.*, «*“Unionisation” of the European Court of Human Rights’ ne bis in idem jurisprudence: the Case of Mihalache v Romania*», *New Journal of European Criminal Law*, 11(2), 2020, σ. 232-234· *Schiavo, GL.*, «*The Principle of Ne Bis Nn Idem and the Application of Criminal Sanctions: of Scope and Restrictions*», *European Constitutional Law Review*, 14(3), 2018, σ. 644-663· *Vetzo, M.*, «*The Past, Present and Future of the Ne Bis in Idem Dialogue Between the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights*», *Οι υποθέσεις Menci, Garlsson και Di Puma*», *REALaw*, 11(55), 2018, σ. 70-74.

του του εν λόγω προσώπου για τα ίδια πραγματικά περιστατικά. Ως εκ τούτου το ζήτημα που τέθηκε ήταν αν η εν λόγω δεύτερη διαδικασία ήταν παραδεκτή υπό το πρίσμα του άρθρου 50 του Χάρτη.

77. Το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφασίσει αν θα ασπαστεί την προσέγγιση που υιοθέτησε το ΕΔΔΑ στην απόφαση Α και Β ή αν θα διατηρήσει την προγενέστερη προσέγγιση που είχε υιοθετήσει σε παρόμοιο πλαίσιο με την απόφαση Åkerberg Fransson. Στην τελευταία αυτή υπόθεση, κρίθηκε ότι η αρχή *ne bis in idem* δεν εμποδίζει την εκ μέρους κράτους μέλους επιβολή, για τα ίδια πραγματικά περιστατικά που αφορούσαν παράβαση της υποχρέωσης υποβολής δηλώσεων στον τομέα του ΦΠΑ, διαδοχικώς μιας φορολογικής και μιας ποινικής κυρώσεως, στον βαθμό που η πρώτη κύρωση δεν είχε ποινικό χαρακτήρα (βάσει των κριτηρίων Engel)⁶⁶.

78. Στις προτάσεις του, ο γενικός εισαγγελέας M. Campos Sánchez-Bordona υποστήριξε ότι η εισαγωγή του νέου κριτηρίου του ΕΔΔΑ θα μείωνε την υφιστάμενη προστασία βάσει της αρχής *ne bis in idem*⁶⁷. Μολαταύτα, το Δικαστήριο είχε διαφορετική άποψη. Φαίνεται ότι το Δικαστήριο θέλησε να ακολουθήσει κατ' ουσίαν τη θέση του ΕΔΔΑ. Ωστόσο, προς τούτο, επέλεξε μάλλον ένα αρκετά πρωτότυπο πλαίσιο αναλύσεως. Το Δικαστήριο μετατόπισε το επίκεντρο της αναλύσεως από το άρθρο 50 του Χάρτη στη ρήτρα περιορισμού των δικαιωμάτων που διαλαμβάνεται στο άρθρο 52, παράγραφος 1, του Χάρτη.

79. Το Δικαστήριο έκρινε ότι είναι επιτρεπτή η διεξαγωγή δεύτερης διαδικασίας υπό την προϋπόθεση ότι η ρύθμιση βάσει της οποίας επιτρέπεται η σώρευση διαδικασιών «επιδιώκει σκοπό γενικού συμφέροντος δυνάμενο να δικαιολογήσει μια τέτοια σώρευση [...], δεδομένου ότι αυτές οι διώξεις και αυτές οι κυρώσεις πρέπει να επιδιώκουν συμπληρωματικούς σκοπούς, περιέχει κανόνες διασφαλίζοντες έναν συντονισμό που περιορίζει στο απολύτως αναγκαίο την πρόσθετη επιβάρυνση που απορρέει για τα εμπλεκόμενα πρόσωπα από τη σώρευση διαδικασιών, και προβλέπει κανόνες δυνάμενους να διασφαλίσουν ότι η αυστηρότητα του συνόλου των επιβαλλόμενων κυρώσεων περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο σε σχέση προς τη σοβαρότητα της παραβάσεως»⁶⁸.

80. Διενεργώντας την ανάλυση βάσει του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, το Δικαστήριο έλεγξε κατ' αρχάς αν ο επίμαχος περιορισμός προβλεπόταν από τον νόμο και αν διαφύλασσε το *βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος που κατοχυρώνεται* στο άρθρο 50 του Χάρτη. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η επίμαχη ρύθμιση δεν επέτρεπε «σώρευση διώξεων και κυρώσεων παρά μόνον υπό προϋποθέσεις που καθορίζονται περιοριστικά, διασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτόν ότι το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο εν λόγω άρθρο 50 δεν αναιρείται κατά την ουσία του»⁶⁹.

81. Δεύτερον, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε, στη συνέχεια, την ύπαρξη *σκοπού γενικού συμφέροντος* (ήτοι την είσπραξη του συνόλου του οφειλόμενου ΦΠΑ στην απόφαση Menci⁷⁰, την προστασία της ακεραιότητας των χρηματοπιστωτικών αγορών και της εμπιστοσύνης του κοινού στα χρηματοπιστωτικά μέσα στην απόφαση Di Puma⁷¹ και στην απόφαση Garlsson⁷²), καθώς και την ύπαρξη συμπληρωματικών σκοπών τους οποίους επιδιώκουν οι επίμαχες νομοθετικές ρυθμίσεις.

⁶⁶ Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson (C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 37).

⁶⁷ Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Campos Sánchez-Bordona στην υπόθεση Menci (C-524/15, EU:C:2017:667).

⁶⁸ Απόφαση της 20ής Μαρτίου 2018, Menci (C-524/15, EU:C:2018:197, σκέψη 63).

⁶⁹ Όπ.π. (σκέψη 43).

⁷⁰ Όπ.π. (σκέψη 44).

⁷¹ Απόφαση της 20ής Μαρτίου 2018, Di Puma και Zecca (C-596/16 και C-597/16, EU:C:2018:192, σκέψη 42).

⁷² Απόφαση της 20ής Μαρτίου 2018, Garlsson Real Estate κ.λπ. (C-537/16, EU:C:2018:193, σκέψη 46).

Στην απόφαση *Menci*, το Δικαστήριο προσδιόρισε τους εν λόγω συμπληρωματικούς σκοπούς ως την αποτροπή και την καταστολή «κάθε [παραβάσεως], είτε εκ προθέσεως είτε όχι, των κανόνων περί δηλώσεως και εισπράξεως του ΦΠΑ [με την επιβολή] διοικητικ[ών] κυρώσε[ων]», αφενός, και την αποτροπή και την καταστολή «σοβαρ[ών] παραβάσε[ων] των κανόνων αυτών που είναι ιδιαιτέρως αρνητικές για την κοινωνία και οι οποίες δικαιολογούν την επιβολή αυστηρότερων [ποινικών] κυρώσεων», αφετέρου⁷³.

82. Τρίτον, το Δικαστήριο έλεγξε την *αναλογικότητα* του επίμαχου περιορισμού. Εξέτασε κατά πόσον αυτός «[δεν] υπερβαίνει τα όρια του καταλλήλου και αναγκαίου για την επίτευξη των σκοπών που νομίμως επιδιώκονται με τη ρύθμιση αυτή, εξυπακουμένου ότι, οσάκις υφίσταται επιλογή μεταξύ περισσότερων κατάλληλων μέτρων, πρέπει να επιλέγεται το λιγότερο καταναγκαστικό και τα προξενούμενα μειονεκτήματα δεν πρέπει να είναι δυσανάλογα προς τους επιδιωκόμενους σκοπούς»⁷⁴.

83. Συναφώς, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η επίμαχη ρύθμιση ήταν κατάλληλη για την επίτευξη του προβαλλόμενου σκοπού και ότι, όσον αφορά τον «απολύτως αναγκαίο» χαρακτήρα της, προέβλεπε σαφείς και ακριβείς κανόνες που παρείχαν στον πολίτη τη δυνατότητα να προβλέψει ποιες πράξεις και ποιες παραλείψεις δύνανται να αποτελέσουν αντικείμενο της σωρεύσεως διαδικασιών. Επισήμανε επίσης ότι η επίμαχη ρύθμιση διασφαλίζει κάποιον συντονισμό ο οποίος μειώνει στο απολύτως αναγκαίο την πρόσθετη επιβάρυνση που συνεπάγεται αυτή η σωρευση διαδικασιών για τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα και επιπλέον εξασφαλίζει ότι η αυστηρότητα του συνόλου των επιβαλλομένων κυρώσεων περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο σε σχέση με τη σοβαρότητα της οικείας παραβάσεως⁷⁵.

84. Κατά συνέπεια, η περίπτωση της υποθέσεως *Menci* πληρούσε το νεοεισαχθέν κριτήριο. Ωστόσο, δεν συνέβη το ίδιο στην απόφαση *Garlsson*, στην οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι η επιβολή διοικητικής κυρώσεως σε επιχειρήσεις που είχαν ήδη καταδικαστεί για ποινικός αδίκημα και τιμωρηθεί με αποτελεσματική, αναλογική και αποτρεπτική κύρωση για τα ίδια πραγματικά περιστατικά υπερέβαινε το απολύτως αναγκαίο. Το Δικαστήριο κατέληξε στο ίδιο συμπέρασμα στην απόφαση *Di Puma*, η οποία αφορούσε αμετάκλητη αθώωση στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας και εν συνεχεία κίνηση διοικητικής διαδικασίας για τα ίδια πραγματικά περιστατικά.

B. Προβλήματα που ανακύπτουν από τα υφιστάμενα αποσπασματικά καθεστώτα του ne bis in idem

85. Όπως προκύπτει από την επισκόπηση που εκτέθηκε στην προηγούμενη ενότητα, η νομολογία του Δικαστηρίου, η οποία διαμορφώθηκε σε στενή αλληλεπίδραση με το ΕΔΔΑ, στην καλύτερη περίπτωση μπορεί να περιγραφεί ως μωσαϊκό παράλληλων καθεστώτων. Στην παρούσα ενότητα, θα εξετάσω δύο κρίσιμα ζητήματα σχετικά με την εν λόγω κατάσταση. Πρώτον (υπό 1), αποτελεί αυτό όντως πρόβλημα; Δεύτερον (υπό 2), εάν όντως αποτελεί πρόβλημα, δεν θα έπρεπε το Δικαστήριο να επεκτείνει απλώς το κριτήριο που ανέπτυξε προσφάτως στην απόφαση *Menci* σε όλες τις υποθέσεις που εμπίπτουν στο άρθρο 50 του Χάρτη, συμπεριλαμβανομένης της υπό κρίση υποθέσεως;

⁷³ Απόφαση της 20ής Μαρτίου 2018, *Menci* (C-524/15, EU:C:2018:197, σκέψη 45).

⁷⁴ Όπ.π. (σκέψη 46).

⁷⁵ Όπ.π. (σκέψεις 53 και 55).

1. Υπάρχει πρόβλημα;

86. Θα μπορούσε ενδεχομένως να υποστηριχθεί ότι δεν υφίσταται πρόβλημα συνοχής. Ωστόσο, τούτο θα απαιτούσε μια αρκετά απαιτητική διαδικασία σχολαστικής διαφοροποίησης, στο πλαίσιο της οποίας θα υποστηριζόταν ότι η διαφοροποίηση εκάστης των προσεγγίσεων που εκτέθηκαν ανωτέρω είναι απολύτως δικαιολογημένη. Τα κριτήρια διαφέρουν διότι στηρίζονται σε διαφορετικά νομοθετήματα και εντάσσονται σε διαφορετικά κανονιστικά πλαίσια.

87. Αφενός, το άρθρο 54 της ΣΕΣΣ και οι αντίστοιχες διατάξεις των πράξεων δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις αναφέρονται στην *ταυτότητα των πραγματικών περιστατικών*, ενώ το άρθρο 50 του Χάρτη (καθώς και το άρθρο 4 του εβδόμου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ) αναφέρονται την *ταυτότητα της παραβάσεως*. Ως εκ τούτου, υφίσταται σαφής διαφορά μεταξύ των δύο διατάξεων όσον αφορά το γράμμα τους. Επιπλέον, όσον αφορά το κανονιστικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται, η ΣΕΣΣ περιέχει ειδική διασυννοριακή έκφραση της αρχής *ne bis in idem* η οποία αφορά μόνον τις (γνήσιες) ποινικές υποθέσεις που εμπίπτουν στο σύστημα Σένγκεν. Επομένως, ο λόγος για τον οποίο αποκλείστηκε η κρισιμότητα του εννόμου συμφέροντος και του νομικού χαρακτηρισμού μπορεί να εξηγηθεί από την επίκληση της ανάγκης υπερβάσεως, στο πλαίσιο της απαρτιζόμενης από πολλαπλές έννομες τάξεις Ένωσης, των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία τα οποία εντόπισε το Δικαστήριο στην απόφαση *van Esbroeck*⁷⁶.

88. Αφετέρου, η δυνατότητα εφαρμογής του *ne bis in idem* δυνάμει του άρθρου 4, του εβδόμου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ περιορίζεται σε ένα συμβαλλόμενο μέρος της εν λόγω Συμβάσεως. Επομένως, δεν μπορούν να ανακύψουν διασυννοριακά ζητήματα δυνάμει της διατάξεως αυτής. Το γεγονός ότι η εφαρμογή του *ne bis in idem* περιορίζεται σε ένα μόνο κράτος, ενώ πράγματι θα μπορούσε να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση σε ολοκληρωμένες διαδικασίες και στην επιταγή για συντονισμό, μπορεί ενδεχομένως να δικαιολογεί την αυστηρότερη προσέγγιση των κριτηρίων εφαρμογής που υιοθετήθηκαν στην απόφαση Α και Β. Επισημαίνω ότι η αντίδραση της νομολογίας *Menci* στο κριτήριο που ορίστηκε στην απόφαση Α και Β εντασσόταν ακριβώς στο πλαίσιο του ίδιου και μόνον κράτους.

89. Λαμβανομένων υπόψη των ως άνω διαφορών, μήπως είναι σκόπιμο να αναγνωριστεί απλώς η ύπαρξη των εν λόγω παράλληλων καθεστώτων στη νομολογία περί *ne bis in idem*; Αντί να επιδιώκεται η αποκατάσταση κάποιου είδους ενότητας βάσει του άρθρου 50 του Χάρτη, δεν θα ήταν πιο λογικό να εξηγηθούν οι λόγοι για τους οποίους τα καθεστώτα αυτά διαφέρουν;

90. Φρονώ πως όχι.

91. Πρώτον, η εν λόγω διαδικασία υπόκειται σε κάποια λογικά όρια. Πράγματι, μπορεί να γίνει διάκριση μεταξύ του άρθρου 50 του Χάρτη και της νομολογίας σχετικά με τη ΣΕΣΣ και την απόφαση-πλαίσιο 2002/584 βάσει του γράμματός τους, αλλά και εν μέρει του πλαισίου επίσης εντός του οποίου εντάσσονται και του σκοπού που επιδιώκουν. Εντούτοις, η διάκριση αυτή καθίσταται πολύ λιγότερο προφανής όταν γίνεται σύγκριση του άρθρου 4, του εβδόμου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ με το άρθρο 50 του Χάρτη. Μολονότι αμφότερες οι ως άνω διατάξεις αναφέρονται στην ταυτότητα του «αδικήματος», τα κριτήρια που αναπτύχθηκαν δυνάμει εκάστης των διατάξεων διαφέρουν.

⁷⁶ Σημεία 55 έως 58 των παρουσών προτάσεων.

92. Επιπλέον, η διαδικασία διακρίσεως σαφώς προσκρούει στο πρόσκομμα των σύγχρονων παράλληλων νομολογιακών τάσεων, ήτοι των αποφάσεων *Wilhelm/Toshiba*, αφενός, και *Menci*, αφετέρου. Οι καταστάσεις τις οποίες αφορούν οι ως άνω δύο νομολογιακές τάσεις εμπίπτουν πλέον αμφότερες στο άρθρο 50 του Χάρτη, γεγονός που καθιστά αρκετά δυσχερή την πειστική εξήγηση των λόγων για τους οποίους καθεμιά από αυτές στηρίζεται σε διαφορετικό κριτήριο. Βεβαίως, όσον αφορά το πλαίσιο, μπορεί κανείς πάντοτε να προσπαθήσει να προβάλει το επιχείρημα περί της ιδιαίτερης φύσεως του δικαίου του ανταγωνισμού, με το οποίο αποφεύγεται κάθε άλλη διάκριση και κατηγοριοποίηση. Εντούτοις, συναφώς, και στο ίδιο μήκος κύματος με όλους τους έγκριτους συναδέλφους που κατά το παρελθόν έχουν λάβει θέση επί του εν λόγω ζητήματος⁷⁷, το ανωτέρω επιχείρημα δεν με πείθει. Δεν μπορώ να συμφωνήσω ούτε εγώ, *per se* και *in abstracto*, με την άποψη ότι σήμερα ο τομέας του δικαίου του ανταγωνισμού είναι κάτι διαφορετικό από τους λοιπούς τομείς του δικαίου⁷⁸.

93. Δεύτερον, το κριτήριο ή τα κριτήρια χαρακτηρίζονται από έλλειψη προβλεψιμότητας. Όπως προκύπτει από τις αποκλίνουσες θέσεις που έλαβαν τα εθνικά δικαστήρια στην υπόθεση της κύριας δίκης, όταν δύο από τους τομείς εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem* συντρέχουν σε μία υπόθεση, δεν υφίσταται κανόνας που να καθορίζει ποιο από τα κριτήρια τυγχάνει εφαρμογής. Πρέπει άραγε ο συνδυασμός διοικητικής διαδικασίας στον τομέα του ανταγωνισμού και διοικητικής διαδικασίας σε τομέα εκτός του ανταγωνισμού να υπόκειται στο κριτήριο της νομολογίας *Wilhelm/Toshiba*, οπότε πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το έννομο συμφέρον; Ή θα πρέπει να εφαρμόζεται η νομολογία *Menci* και η προσέγγιση περί ρήτρας περιορισμού των δικαιωμάτων; Ή μήπως η νομολογία *Menci* αντικατέστησε το κριτήριο που ορίστηκε στη νομολογία *Wilhelm/Toshiba*;

94. Από κανένα στοιχείο του κριτηρίου της αποφάσεως *Menci* δεν φαίνεται να αποκλείεται η τελευταία πιθανότητα. Η απόφαση *Menci* στηρίζεται σε ερμηνεία του άρθρου 50 του Χάρτη η οποία εφαρμόζεται οριζοντίως σε όλους τους τομείς του δικαίου της Ένωσης. Πλην όμως, η απόφαση *Slovak Telecom*⁷⁹, η οποία εκδόθηκε κατόπιν της αποφάσεως *Menci*, επιβεβαιώνει ότι το νομικό κριτήριο που αφορά το έννομο συμφέρον το οποίο καθιερώθηκε με τη νομολογία *Wilhelm/Toshiba* εξακολουθεί να εφαρμόζεται, χωρίς ωστόσο να εξηγεί τους λόγους για τους οποίους αυτό εξακολουθεί να ισχύει.

95. Τρίτον, και ίσως σημαντικότερο, είναι αρκετά δύσκολο να υποστηριχθεί σε εννοιολογικό επίπεδο η άποψη ότι η ίδια διάταξη του πρωτογενούς δικαίου, ήτοι το άρθρο 50 του Χάρτη, η συμμόρφωση προς το οποίο πρέπει να διασφαλίζεται σε όλες τις περιπτώσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, μπορεί να έχει διαφορετικό περιεχόμενο ανάλογα με τον τομέα του δικαίου της Ένωσης στον οποίο εφαρμόζεται. Ωστόσο, αυτό φαίνεται να συμβαίνει αν τα στοιχεία ορισμού της απαγορεύσεως που διαλαμβάνεται στη διάταξη αυτή, ήτοι το *idem* και το *bis*, ερμηνεύονται με διαφορετικό τρόπο σε διαφορετικούς τομείς του δικαίου της Ένωσης. Προκύπτει επομένως το ερώτημα του ρόλου του άρθρου 50 του Χάρτη σε περιπτώσεις όπως αυτή της υποθέσεως της κύριας δίκης, οι οποίες δεν συνιστούν αμιγώς περιπτώσεις δικαίου του ανταγωνισμού, αλλά ούτε και εμπίπτουν στις περιπτώσεις της νομολογίας *Menci* λόγω απουσίας (γνήσιας) ποινικής διαδικασίας;

96. Φρονώ ότι κάτι τέτοιο δεν μπορεί να γίνει δεκτό.

⁷⁷ Σημείο 52 των παρουσών προτάσεων.

⁷⁸ Για λεπτομέρειες, βλ. παράλληλες προτάσεις μου στην υπόθεση *Nordzucker*.

⁷⁹ Απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 2021 (C-857/19, EU:C:2021:139).

97. Δέχομαι, εντούτοις, ότι η υπό κρίση υπόθεση θα μπορούσε ενδεχομένως να επιλυθεί χωρίς απόπειρα ενοποιήσεως του κριτηρίου που πρέπει να εφαρμοστεί βάσει του άρθρου 50 του Χάρτη. Το κριτήριο που προκύπτει από τη νομολογία *Menci* θα μπορούσε ενδεχομένως να διευρυνθεί ώστε να καταλάβει και την επίμαχη στην κύρια δίκη περίπτωση, και ταυτόχρονα να αποκλειστεί η δυνατότητα εφαρμογής του κριτηρίου της νομολογίας *Wilhelm/Toshiba*.

98. Η υπό κρίση υπόθεση δεν απαιτεί, αυστηρά, την επίλυση όλων των δυσχερειών που επισημάνθηκαν ανωτέρω, συμπεριλαμβανομένου του περίπλοκου ζητήματος της διατηρήσεως ή της εγκαταλείψεως του κριτηρίου του εννόμου συμφέροντος στο δίκαιο του ανταγωνισμού. Στο παρελθόν, το ζήτημα του εννόμου συμφέροντος συνδεόταν σαφώς με την ειδική διάρθρωση της επιβολής του δικαίου του ανταγωνισμού εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως οριοθετείται επί του παρόντος από τον κανονισμό 1/2003 και παλαιότερα από τον κανονισμό 17. Κατ' επέκταση, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι στον βαθμό που στην υπόθεση της κύριας δίκης υφίσταται συνδυασμός διαδικασίας δικαίου του ανταγωνισμού με διαδικασία εκτός του δικαίου του ανταγωνισμού, δεν συντρέχει εφαρμογή του κριτηρίου του εννόμου συμφέροντος, διότι η εν λόγω περίπτωση δεν εμπίπτει στο ειδικό ζήτημα της επιβολής του δικαίου του δικαίου του ανταγωνισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

99. Εντούτοις, εφόσον κατά τον τρόπο αυτό έχει περιοριστεί η λογική της νομολογίας *Wilhelm/Toshiba*, το ζήτημα που παραμένει είναι ποιο είναι το κριτήριο που πρέπει να εφαρμοστεί στην υπόθεση της κύριας δίκης; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι φυσικά το κριτήριο *Menci*. Πρόκειται για ένα κριτήριο που καθιερώθηκε προσφάτως από το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου, το οποίο, λαμβανομένου τουλάχιστον υπόψη του γράμματός του, φαίνεται να έχει καθολικό χαρακτήρα. Φαίνεται ότι καλύπτει όλες τις περιπτώσεις στις οποίες έχει εφαρμογή το άρθρο 50 του Χάρτη. Επομένως, θα μπορούσε να υιοθετηθεί ρητώς ως το ορθό (και ενιαίο) κριτήριο για το *ne bis in idem* βάσει του άρθρου 50 του Χάρτη.

100. Εντούτοις, για τους λόγους που θα εκθέσω στην επόμενη ενότητα, θα ήταν σκόπιμο να μην προβεί το Δικαστήριο σε κάτι τέτοιο. Κατά τη γνώμη μου, η απόφαση *Menci* αποτελεί προβληματική απόφαση.

2. Μια *Menci* όλα να τα κυβερνά;

101. Η απόφαση *Menci* καταλήγει σε παράδοξο αποτέλεσμα. Προκειμένου να εξασφαλίσει την παροχή αυξημένης προστασίας σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, εμφανίζει την οξύμωρη συνέπεια ότι δεν εξασφαλίζει αποτελεσματική ατομική προστασία.

102. Επ' αυτού πρέπει, ως προκαταρκτικό στοιχείο, να αναγνωριστεί ότι μέρος του προβλήματος οφείλεται ευθύς εξ αρχής στον ορισμό και την εφαρμογή από το ΕΔΔΑ των κριτηρίων που είναι κοινώς γνωστά ως κριτήρια *Engel*⁸⁰, μέσω των οποίων το ΕΔΔΑ ανέπτυξε μια μάλλον διασταλτική άποψη περί του τι αποτελεί «ποινικό» ζήτημα⁸¹. Η εν λόγω ευρεία ερμηνεία της έννοιας του «ποινικού» ζητήματος χρησιμοποιήθηκε για να υπαχθούν στη δικαιοδοσία του

⁸⁰ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 23ης Νοεμβρίου 1976, *Engel* κ.λπ. κατά Κάτω Χωρών (CE:ECHR:1976:1123JUD000510071, § 82).

⁸¹ Βλ., επί παραδείγματι, Franssen, V., «La notion “pénale”: mot magique ou critère trompeur? Réflexions sur les distinctions entre le droit pénal et le droit quasi pénal» σε Brach-Thiel, D. (επιμ.), *Existe-t-il encore un seul non bis in idem aujourd'hui?*, L'Harmattan, Παρίσι, 2017, σ. 57 έως 91.

ΕΔΔΑ εθνικές διαδικασίες οι οποίες διαφορετικά δεν θα ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6 ΕΣΔΑ λόγω του χαρακτηρισμού τους, στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου, ως διοικητικών ζητημάτων.

103. Ωστόσο, τούτο δεν σημαίνει κατ' ανάγκην ότι η ίδια ολιστική προσέγγιση, η οποία αναπτύχθηκε εντός συγκεκριμένου πλαισίου για τους σκοπούς της θεμελιώσεως δικαιοδοσίας βάσει του άρθρου 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ, θα πρέπει να εφαρμόζεται αυτοδικαίως σε ό,τι έχει «ποινική» έννοια κατά την ΕΣΔΑ. Εντούτοις, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι το «άρθρο 4 του εβδόμου πρωτοκόλλου πρέπει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα των γενικών αρχών που διέπουν τους όρους “κατηγορία ποινικής φύσεως” και “ποινή” που διαλαμβάνονται στα άρθρα 6 και 7 της [ΕΣΔΑ]»⁸². Επιβεβαίωσε επίσης την προσέγγιση αυτή στην υπόθεση A και B⁸³.

104. Το Δικαστήριο ακολούθησε την ως άνω κατεύθυνση⁸⁴. Πράγματι, λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 52, παράγραφος 3, του Χάρτη, δεν θα μπορούσε να έχει ενεργήσει διαφορετικά. Ωστόσο, η αρχική αυτή επιλογή έχει σημαντικό αντίκτυπο στο κριτήριο του *idem* που πρέπει να ακολουθήσει. Όσο μεγαλώνει ο κατάλογος των διαφόρων διοικητικών διαδικασιών και κυρώσεων που θεωρούνται ποινικές, τόσο αυξάνεται και το εύρος των διαδικασιών και των κυρώσεων ως προς τις οποίες απαιτείται η πραγματοποίηση εκτιμήσεως του *idem*. Εξάλλου, αν δεν γίνει δεκτό το συμπέρασμα ότι η προστασία που παρέχεται από την αρχή *ne bis in idem* περιλαμβάνει τα πάντα ανεξαιρέτως, τότε σε κάποιο σημείο πρέπει να πραγματοποιηθεί επιλογή: είτε κατά το στάδιο του καθορισμού του τι αποτελεί «ποινικό», είτε κατά το στάδιο του καθορισμού του *idem*.

105. Απ' ό,τι φαίνεται, επί του παρόντος, δεν είναι πιθανή η επανεξέταση των κριτηρίων Engel. Ωστόσο, τούτο σημαίνει ότι για τον ορισμό του *idem* πρέπει να τεθούν πιο αυστηρές προϋποθέσεις, εκτός αν κρίνονται απαράδεκτες όλες ανεξαιρέτως οι δεύτερες διαδικασίες διοικητικού-ποινικού χαρακτήρα, ανεξαρτήτως των διαφόρων στόχων ή σκοπών που ενδέχεται να επιδιώκουν. Διαφορετικά, αν ο ορισμός τόσο του *ποινικού* χαρακτήρα όσο και του *idem* είναι υπερβολικά ευρύς, τότε η πλειονότητα των παράλληλων διοικητικών καθεστώτων στα κράτη μέλη θα αντιμετωπίσει μεγάλα προβλήματα όσον αφορά την επιβολή, για να μην αναφερθεί το γεγονός ότι δεν θα αποκλείεται η διενέργεια παράλληλων διοικητικών διαδικασιών στα διάφορα κράτη μέλη ή σε επίπεδο Ένωσης.

106. Ενόψει μιας τέτοιας ανεπιθύμητης προοπτικής, φαίνεται ότι με το κριτήριο *Menci* επιδιώχθηκε να παρασχεθεί μια εναλλακτική. Πράγματι, η μετατόπιση της αναλύσεως από το άρθρο 50 του Χάρτη στο άρθρο 52, παράγραφος 1, του Χάρτη θα μπορούσε, εκ πρώτης όψεως, να αποτελέσει έναν εύσχημο τρόπο παρακάμψεως του ακανθώδους ζητήματος του ορισμού του *idem* για τους σκοπούς του άρθρου 50 του Χάρτη. Τούτο διότι μια αρκετά διασταλτική (και επομένως προστατευτική) ερμηνεία του *idem* αντισταθμίζεται από τη δυνατότητα περιορισμού του δικαιώματος που κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο κανόνας που προκύπτει επιτυγχάνει μια ισορροπία. Ωστόσο, κατόπιν πιο προσεκτικής εξέτασεως, φοβούμαι ότι τα προβλήματα που δημιουργεί είναι περισσότερα από τις λύσεις που προσφέρει.

⁸² Βλ., επί παραδείγματι, απόφαση του ΕΔΔΑ της 18ης Οκτωβρίου 2011, *Tomasović* κατά Κροατίας (CE:ECHR:2011:1018JUD005378509, § 19 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

⁸³ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Νοεμβρίου 2016, A και B κατά Νορβηγίας (CE:ECHR:2016:1115JUD002413011, § 105 έως 107).

⁸⁴ Το Δικαστήριο υιοθέτησε τα κριτήρια Engel στην απόφαση της 5ης Ιουνίου 2012, *Bonda* (C-489/10, EU:C:2012:319, σκέψη 37), καθώς και αργότερα στην απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, *Åkerberg Fransson* (C-617/10, EU:C:2013:105).

107. Πρώτον, και κυριότερον, κατά την άποψή μου τουλάχιστον, σκοπός του άρθρου 50 του Χάρτη είναι ακριβώς η προστασία του πολίτη από τη διεξαγωγή της δεύτερης διαδικασίας. Το άρθρο 50 του Χάρτη θέτει απαγόρευση. Η έγκυρη ενεργοποίησή του αποκλείει *και την κίνηση ακόμη* της άλλης διαδικασίας⁸⁵. Η εν λόγω απαγόρευση πρέπει να είναι καθορισμένη εκ των προτέρων και κανονιστικά.

108. Ωστόσο, σύμφωνα με το κριτήριο *Menci*⁸⁶, μόνον όταν έχει περατωθεί η δεύτερη διαδικασία καθίσταται δυνατό να εξακριβωθεί αν πληρούνται κάποιες από τις προϋποθέσεις του κριτηρίου και, επομένως, αν η δεύτερη διαδικασία είναι νόμιμη ή όχι. Πράγματι, μπορεί να εμποδιστεί η συνέχιση κάποιων από τις «δεύτερες» διαδικασίες λόγω ελλείψεως σκοπού γενικού συμφέροντος ή λόγω ελλείψεως επιδιωκόμενων συμπληρωματικών σκοπών. Ωστόσο, εφόσον οι εν λόγω απαιτήσεις πληρούνται, η αναλογικότητα του προκύπτοντος περιορισμού εξαρτάται από τις συνθήκες υπό τις οποίες θα λάβει χώρα η δεύτερη διαδικασία, συμπεριλαμβανομένου του καθορισμού της κυρώσεως.

109. Με άλλα λόγια, η εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* σταματά να στηρίζεται σε ένα κριτήριο *εκ των προτέρων κανονιστικά* καθορισμένο. Αντιθέτως, το κριτήριο αποκτά εκ των υστέρων διορθωτικό χαρακτήρα και μπορεί ή δεν μπορεί να εφαρμοστεί αναλόγως των περιστάσεων και του ακριβούς ύψους των επιβληθεισών κυρώσεων. Δεν πρόκειται για προστασία από τη διπλή ενοχοποίηση. Πρόκειται απλώς για εκ των υστέρων προστασία από τον δυσανάλογο χαρακτήρα των συνδυαστικώς ή σωρευτικώς επιβαλλόμενων κυρώσεων.

110. Δεύτερον, υπό το πρίσμα αυτό, διερωτώμαι πώς η αρχή *ne bis in idem*, νοούμενη κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορεί να εξακολουθήσει να προστατεύει αυτό καθαυτό το βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος που κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη. Η εξήγηση που διαλαμβάνεται ειδικώς στην απόφαση *Menci*⁸⁷ δεν παρέχει περαιτέρω διευκρινίσεις επί του ζητήματος. Στην απόφασή του, το Δικαστήριο απλώς διαπίστωσε κατηγορηματικά ότι η επίμαχη ρύθμιση «σέβεται το βασικό περιεχόμενο του άρθρου 50 του Χάρτη, δεδομένου ότι [...] δεν επιτρέπει [τη] σώρευση διώξεων και κυρώσεων παρά μόνον υπό προϋποθέσεις που *καθορίζονται περιοριστικά*»⁸⁸. Φρονώ ότι η διαπίστωση αυτή αφορά μάλλον την προϋπόθεση της νομιμότητας του επίμαχου περιορισμού («νόμιμου»). Όσον αφορά το βασικό περιεχόμενο των δικαιωμάτων, δεν αντιλαμβάνομαι πώς το βασικό περιεχόμενο του *ne bis in idem* προστατεύεται από μια σαφή και ρητή πρόβλεψη στο εθνικό δίκαιο ότι πρόκειται να υπάρξει δεύτερη διαδικασία⁸⁹.

111. Τρίτον, τα στοιχεία ενός κριτηρίου το οποίο δεν αποσκοπεί στην εκ των προτέρων προστασία, αλλά μάλλον στην εκ των υστέρων διόρθωση, εξαρτώνται κατ' ανάγκην από *τις περιστάσεις της εκάστοτε υποθέσεως*⁹⁰. Ειδικότερα, τα στοιχεία σχετικά με την αναλογικότητα

⁸⁵ Προσφάτως, το Δικαστήριο ήταν διατεθειμένο να φτάσει μέχρι του σημείου να αποκλείσει μια απλή προσωρινή σύλληψη προκειμένου να εξακριβώσει αν ένα πρόσωπο θα μπορούσε να εκδοθεί και να διεξαχθεί εις βάρος του δεύτερη ποινική διαδικασία σε τρίτη χώρα – βλ. απόφαση της 12ης Μαΐου 2021, *Bundesrepublik Deutschland* (Ερυθρά αγγελία της Interpol) (C-505/19, EU:C:2021:376, σκέψεις 72 έως 82).

⁸⁶ Με τα επιμέρους στάδιά του, τα οποία εκτίθενται στα σημεία 79 έως 83 των παρούσων προτάσεων.

⁸⁷ Η πτυχή αυτή δεν αναλύεται στην απόφαση της 20ής Μαρτίου 2018, *Di Puma και Zecca* (C-596/16 και C-597/16, EU:C:2018:192).

⁸⁸ Η υπογράμμιση δική μου. Βλ. αποφάσεις της 20ής Μαρτίου 2018, *Menci* (C-524/15, EU:C:2018:197, σκέψη 43), και *Garlsson Real Estate* κ.λπ. (C-537/16, EU:C:2018:193, σκέψη 45).

⁸⁹ Όπως και ο γενικός εισαγγελέας M. Campos Sánchez-Bordona στην υπόθεση *Menci* (C-524/15, EU:C:2017:667, σημείο 82).

⁹⁰ Παραδόξως, σε ορισμένα άλλα νομοθετικά πλαίσια, μεταξύ άλλων σε σχέση με το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο τόνισε επανειλημμένως ότι το *πεδίο εφαρμογής* διατάξεως του δικαίου της Ένωσης εκτιμάται από κανονιστικής απόψεως και εκ των προτέρων όσον αφορά ορισμένα είδη εθνικών διαδικασιών. Το εν λόγω πεδίο εφαρμογής δεν μπορεί να εξαρτάται από τα εκ των υστέρων αποτελέσματα της συγκεκριμένης διαδικασίας. Για ανάλυση με περαιτέρω παραπομπές συναφώς, βλ. προτάσεις μου στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις *Ministerul Public – Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție – Direcția Națională Anticorupție* κ.λπ. (C-357/19 και C-547/19, EU:C:2021:170, σημεία 109 έως 115).

φαίνεται να εξαρτώνται ιδίως από τις περιστάσεις, με την αναφορά του συντονισμού μεταξύ των διαδικασιών να αναφέρεται χωρίς όμως να απαιτείται σε όλες τις περιπτώσεις και με την περιγραφή του μηχανισμού ο οποίος καθορίζει το συνολικό ύψος της κυρώσεως που ορίζει διάφορα στοιχεία, χωρίς ωστόσο να ορίζει κάποιο γενικό κριτήριο.

112. Τέτοιος βαθμός απροόπτου όσον αφορά τις περιστάσεις εντός πλαισίου προστασίας η οποία υποτίθεται ότι πρέπει να παρέχεται ισότιμα σε όλους τους πολίτες προκαλεί οπωσδήποτε κατάπληξη. Συγκεκριμένα, διαδικασίες στις οποίες εμπλέκονται δύο πρόσωπα ευρισκόμενα σε παρόμοια κατάσταση, τις οποίες διεξάγουν οι ίδιες αρχές, θα μπορούσαν κάλλιστα να εκτιμηθούν με εντελώς διαφορετικό τρόπο εξαιτίας της ταχύτητας με την οποία οι αρχές εξετάζουν την υπόθεση ή αναλόγως του τρόπου υπολογισμού του προστίμου.

113. Τέταρτον, το πραγματικό επίπεδο ατομικής προστασίας που προσφέρει η απόφαση *Menci* φαίνεται αρκετά χαμηλό. Το βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος περί προστασίας έναντι της δεύτερης ποινικής διαδικασίας για την ίδια παράβαση θεωρείται ότι διασφαλίζεται για τον λόγο και μόνον ότι ο κατηγορούμενος μπορούσε να προβλέψει ότι θα ασκείτο εις βάρος του δίωξη για δεύτερη φορά⁹¹. Οι επιδιωκόμενοι συμπληρωματικοί σκοποί θεωρείται ότι υφίστανται από το γεγονός και μόνον ότι η ποινική δίωξη, σε αντιδιαστολή με τη διοικητική, περιορίζεται αποκλειστικώς σε «σοβαρές» παραβάσεις, μολονότι φαινομενικά σε μεγάλο βαθμό επιδιώκει τον ίδιο σκοπό⁹². Μπορεί να υποτεθεί ότι ορισμένα παράλληλα καθεστώτα είναι πράγματι πιθανόν να πληρούν το εν λόγω κριτήριο χωρίς να προκαλούνται σημαντικά προβλήματα.

114. Πέμπτον, στην απόφαση *Menci* απαιτείται η σώρευση να περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού γενικού συμφέροντος. Ειδικότερα, θα πρέπει να υπάρχουν κανόνες που να διασφαλίζουν τον συντονισμό των εθνικών διαδικασιών προκειμένου να ελαχιστοποιείται στο αυστηρώς αναγκαίο το πρόσθετο μειονέκτημα που υφίστανται τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα λόγω της σωρεύσεως τέτοιων διαδικασιών. Πράγματι, η λογική και η σημασία της εν λόγω θέσεως μπορούν να καταστούν αντιληπτές, αν αυτή προβληθεί στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και εντός ενός και μόνον κράτους μέλους⁹³.

115. Εντούτοις, δεδομένου ότι ο συνδυασμός των επίμαχων διαδικασιών περιλαμβάνει αρκετά παράλληλα διοικητικά καθεστώτα, και, το πιο σημαντικό, περισσότερα του ενός κράτη μέλη ή τις αρχές των κρατών μελών και αυτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι θέσεις σχετικά με το επιθυμητό της υπάρξεως μονών συστημάτων εγκαταλείπουν γρήγορα τη σφαίρα των ευσεβών πόθων και περνούν στη σφαίρα της επιστημονικής φαντασίας.

116. Ως επικουρική (ή μάλλον, ρεαλιστική) παρατήρηση, επισημαίνω ότι χρειάστηκε να περάσουν πολλές δεκαετίες για να καθιερωθεί ένα ολοκληρωμένο σύστημα δικαίου του ανταγωνισμού στο οποίο να μετέχουν η Επιτροπή και οι ΕΑΑ. Τούτου λεχθέντος, παρά την ταυτότητα των εφαρμοστέων κανόνων και τη θέση σε ισχύ του κανονισμού 1/2003, παραμένουν αναπάντητα αρκετά ζητήματα πρακτικής εφαρμογής⁹⁴. Άλλα συστήματα παράλληλης λήψεως

⁹¹ Σημείο 80 των παρουσών προτάσεων.

⁹² Σημείο 81 των παρουσών προτάσεων.

⁹³ Εκεί όπου οι εν λόγω διαπιστώσεις διατυπώθηκαν αρχικά στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ – βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 30ής Ιουλίου 1998, *Oliveira κατά Ελβετίας* (CE:ECHR:1998:0730JUD002571194, § 27) και πιο πρόσφατα στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Νοεμβρίου 2016, *A και B κατά Νορβηγίας* (CE:ECHR:2016:1115JUD002413011, § 130).

⁹⁴ Βλ., ενδεικτικώς, προτάσεις μου στην παράλληλη υπόθεση *Nordzucker*.

αποφάσεων, όπως ο προσφάτως εισαχθείς μηχανισμός μίας στάσεως του ΓΚΠΔ⁹⁵, φαίνεται να αντιμετωπίζουν σημαντικά αρχικά προβλήματα όσον αφορά την κατανομή της αρμοδιότητας⁹⁶. Αν έτσι έχουν τα πράγματα στο πλαίσιο ειδικών και ρητώς ρυθμιζόμενων δικτύων σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, τότε δεν είναι ευθύς εξ αρχής προφανές πώς θα μπορούσε ευλόγως να είναι αναμενόμενο και να επιτευχθεί το αναγκαίο επίπεδο συντονισμού σε διάφορους τομείς του δικαίου, στο πλαίσιο διαφόρων οργανισμών και μεταξύ διαφόρων κρατών μελών.

117. Εν συνόψει, όλα αυτά τα στοιχεία από κοινού οδηγούν στη μάλλον μη ικανοποιητική συνολική εικόνα περί της οποίας γίνεται λόγος στην αρχή της παρούσας ενότητας. Προκειμένου, ενδεχομένως, να αποκατασταθεί ορισμένη ισορροπία, το Δικαστήριο, με την απόφαση *Menci*, αποφάσισε να καταφύγει στο άρθρο 52, παράγραφος 1, του Χάρτη και στον περιορισμό των δικαιωμάτων. Ωστόσο, με τον τρόπο αυτό, οδηγήθηκε όλως παραδόξως σε μία κατάσταση στην οποία έχει απολεσθεί το ίδιο το βασικό περιεχόμενο του άρθρου 50 του Χάρτη.

Γ. Η προτεινόμενη λύση

118. Έχοντας εκθέσει, στην προηγούμενη ενότητα, τα προβλήματα που δημιουργεί το ισχύον καθεστώς, θα ξεκινήσω παραθέτοντας συνοπτικά τις παραμέτρους που θα έπρεπε να περιλαμβάνει μια πιο ενδεδειγμένη προσέγγιση (υπό 1). Εν συνεχεία, θα εξετάσω το ζήτημα του προστατευόμενου κοινωνικού ή εννόμου συμφέροντος (υπό 2), πριν παρουσιάσω ένα πιθανό ενιαίο κριτήριο για το *ne bis in idem* βάσει του άρθρου 50 του Χάρτη (υπό 3). Μετά, θα τεκμηριώσω περαιτέρω τη λειτουργία του εν λόγω κριτηρίου με την παράθεση μιας σειράς παραδειγμάτων (υπό 4). Τέλος, θα εξετάσω την υπό κρίση υπόθεση και την εφαρμογή του κριτηρίου που προτείνω (υπό 5).

1. Οι παράμετροι

119. Πρώτον, το πεδίο εφαρμογής της προστασίας που προβλέπεται στο άρθρο 50 του Χάρτη πρέπει να είναι καθορισμένο εκ των προτέρων. Το κανονιστικό πεδίο εφαρμογής μιας διατάξεως του δικαίου της Ένωσης, και ειδικότερα ενός θεμελιώδους δικαιώματος, δεν μπορεί να εξαρτάται από αβέβαιες και, κατ' επέκταση, απρόβλεπτες περιστάσεις ή από την έκβαση συγκεκριμένης διαδικασίας. Εφόσον η δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 50 του Χάρτη καθορίζεται εκ των προτέρων, το *ne bis in idem* μπορεί να είναι σε θέση να διασφαλίσει ότι δεν θα διεξαχθεί δεύτερη διαδικασία, ενδεχομένως, απαγορεύοντας ακόμη και την κίνηση της δεύτερης διαδικασίας.

120. Δεύτερον, σύμφωνα με το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη, το επίπεδο προστασίας που παρέχει το άρθρο 50 του Χάρτη δεν μπορεί να είναι χαμηλότερο από αυτό που προβλέπεται βάσει του άρθρου 4, του εβδόμου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Τούτο δεν σημαίνει κατ' ανάγκην, κατά τη γνώμη μου, ότι το κριτήριο που σκοπεύει στην επίτευξη του αντίστοιχου αποτελέσματος πρέπει να είναι το ίδιο. Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο στις περιπτώσεις στις οποίες το κριτήριο πρέπει να ανταποκριθεί σε ειδικά χαρακτηριστικά συγκεκριμένου συστήματος. Ο ρόλος του Δικαστηρίου συνίσταται στο να παρέχει εκ των προτέρων καθοδήγηση στα εθνικά δικαστήρια ως προς τον

⁹⁵ Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων) (ΕΕ 2016, L 119, σ. 1) (στο εξής: ΓΚΠΔ).

⁹⁶ Όπως καταδείχθηκε προσφάτως με την απόφαση της 15ης Ιουνίου 2021, *Facebook Ireland* κ.λπ. (C-645/19, EU:C:2021:483).

τρόπο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Δεν συνίσταται, τουλάχιστον όσον αφορά τις αιτήσεις προδικαστικών αποφάσεων, στο να διαπιστώνει εκ των υστέρων αν έχει σημειωθεί παραβίαση κάποιας διεθνούς συμβάσεως εκ μέρους συμβαλλόμενου κράτους σε συγκεκριμένη περίπτωση.

121. Τρίτον, το κριτήριο, ενώ εν γένει δέχεται ως βάση το ευρύ φάσμα του τι συνιστά «ποινικό» ζήτημα⁹⁷, πρέπει να διασφαλίζει ότι δεν καταλήγει σε παράλογα αποτελέσματα στο πλαίσιο του συγκεκριμένου σύνθετου νομικού περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ένα γενικό κριτήριο βάσει του άρθρου 50 του Χάρτη πρέπει να μπορεί να λειτουργεί όχι μόνον εντός ενός κράτους μέλους, αλλά επίσης, ή μάλλον πιο σημαντικά, σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, τόσο οριζοντίως (κράτη μέλη - κράτη μέλη), όσο και καθέτως (κράτη μέλη – Ευρωπαϊκή Ένωση). Εντός του περίπλοκου αυτού χώρου, πρέπει να αποκατασταθεί μια εύλογη ισορροπία μεταξύ της αποτελεσματικής προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων και των θεμιτών στόχων των κρατών μελών ή της Ένωσης για τη δίωξη πράξεων οι οποίες προδήλως θίγουν διάφορα προστατευόμενα κοινωνικά συμφέροντα.

122. Τέλος, για όλες τις περιπτώσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης δυνάμει του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, στο πλαίσιο του οποίου εφαρμόζεται το άρθρο 50 του Χάρτη, το κριτήριο πρέπει να είναι το ίδιο, τουλάχιστον σύμφωνα με το άρθρο 50 στις περιπτώσεις που αυτό εφαρμόζεται κατ' αποκλειστικότητα. Από την άποψη αυτή, πράγματι συμφωνώ με τη θέση ότι «[α]πό τη θεμελιώδη σημασία της αρχής *ne bis in idem* ως βασικής αρχής του δικαίου της Ένωσης με την τυπική ισχύ θεμελιώδους δικαιώματος συνάγεται ότι το περιεχόμενό της δεν θα πρέπει να διαφέρει ουσιωδώς ανάλογα με τον τομέα του δικαίου τον οποίον αφορά»⁹⁸. Φυσικά, τούτο δεν αποκλείει την πιθανότητα να υφίστανται στο δίκαιο της Ένωσης συγκεκριμένα καθεστώτα, τα οποία προβλέπουν υψηλότερο επίπεδο προστασίας. Εντούτοις, όταν εφαρμόζεται ο Χάρτης, το βασικό κριτήριο σύμφωνα με το άρθρο 50 αυτού πρέπει να είναι το ίδιο.

2. Ο χαμαιλέοντας

123. Ας ξεκινήσουμε καλύτερα από το γράμμα της διατάξεως. Το άρθρο 50 του Χάρτη, το οποίο επιγράφεται «Δικαίωμα του προσώπου να μη δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη», ορίζει ότι «[κ]ανείς δεν διώκεται ούτε τιμωρείται ποινικά για *αδίκημα* για το οποίο έχει ήδη αθωωθεί ή καταδικαστεί εντός της Ένωσης με [αμετάκλητη] απόφαση ποινικού δικαστηρίου σύμφωνα με το νόμο»⁹⁹.

124. Η διατύπωση αυτή διαφέρει από το άρθρο 54 της ΣΕΣΣ, το οποίο χρησιμοποιεί τον όρο «πραγματικά περιστατικά». Το τελευταίο ορίζει ότι «[ό]ποιος καταδικάσθηκε αμετάκλητα από ένα συμβαλλόμενο μέρος δεν μπορεί να διωχθεί από ένα άλλο συμβαλλόμενο μέρος για τα ίδια *πραγματικά περιστατικά*, υπό τον όρον όμως ότι, σε περίπτωση καταδίκης, η ποινή έχει ήδη εκτιθεί ή εκτίεται ή δεν μπορεί πλέον να εκτιθεί σύμφωνα με τους νόμους του συμβαλλομένου μέρους που επέβαλε την καταδίκη»¹⁰⁰.

⁹⁷ Σημεία 102 έως 105 των παρουσών προτάσεων.

⁹⁸ Προτάσεις της γενικής εισαγγελέα J. Kokott στην υπόθεση Toshiba Corporation κ.λπ. (C-17/10, EU:C:2011:552, σημείο 117).

⁹⁹ Η υπογράμμιση δική μου.

¹⁰⁰ Η υπογράμμιση δική μου.

125. Το «αδίκημα» δεν είναι «πραγματικό περιστατικό». Η λέξη «αδίκημα» έχει ευρύτερη σημασία. Αναφέρεται γενικώς όχι μόνον στα κρίσιμα πραγματικά στοιχεία, αλλά και στον νομικό χαρακτηρισμό ορισμένων καθορισμένων συμπεριφορών, ή τουλάχιστον στις επιπτώσεις ή στον αντίκτυπο που μια τέτοια συμπεριφορά έχει στα συμφέροντα που κρίνονται άξια προστασίας από την κοινωνία.

126. Όταν η ίδια συμπεριφορά θίγει διαφορετικά προστατευόμενα έννομα ή κοινωνικά συμφέροντα, συνεπάγεται συχνά τη διάπραξη πολλών διαφορετικών αδικημάτων (κατ' ιδέαν συρροή). Η προκύπτουσα κύρωση, αναλόγως του εθνικού νομικού συστήματος, τείνει να καθορίζεται βάσει συγκεκριμένων αρχών, το βασικό περιεχόμενο των οποίων είναι ότι τα διαπραχθέντα αδικήματα πρέπει να αξιολογούνται κατά τρόπο ενιαίο¹⁰¹.

127. Αυτό δεν είναι γενικώς δυνατό όταν τα διαπραχθέντα αδικήματα αφορούν διαφορετικούς τομείς του δικαίου, καθένας από τους οποίους υπόκειται στον έλεγχο διαφορετικής ρυθμιστικής αρχής. Το να υποστηρίζεται ότι υπό τις συνθήκες αυτές η δεύτερη διαδικασία είναι πάντοτε απαράδεκτη, διότι αφορά τα ίδια πραγματικά περιστατικά, κατ' ουσίαν αποκλείει τη δυνατότητα παράλληλης επιδίωξης διαφορετικών εννόμων συμφερόντων.

128. Επομένως, αργά ή γρήγορα, θα ανακύψει λογικά το ζήτημα του προστατευόμενου κοινωνικού ή εννόμου συμφέροντος προκειμένου να πραγματοποιηθεί διάκριση των κρίσιμων περιπτώσεων. Είναι αξιοπερίεργο ότι, ακόμη και στις περιπτώσεις που έχει προκριθεί η προσέγγιση του *idem factum*, η έννοια του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος ουδέποτε εξαφανίστηκε στην πραγματικότητα. Απλώς, άλλαξε περισσότερα χρώματα σαν μικρός χαμαιλέοντας, προσαρμόζοντας αναλόγως τη μορφή του όπως προσκολλάτο στα διαφορετικά μικρότερα ή μεγαλύτερα κλαδιά εκάστης νομολογιακής γραμμής κατά τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

129. Ο μόνος τομέας του δικαίου της Ένωσης στον οποίο η έννοια του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος παύει πραγματικά να υφίσταται είναι ο ρυθμιζόμενος από το άρθρο 54 της ΣΕΣΣ και την απόφαση-πλαίσιο 2002/584. Αντιθέτως, στο δίκαιο του ανταγωνισμού, η κρισιμότητα του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος γινόταν πάντοτε δεκτή. Ακόμη και οι γενικοί εισαγγελείς οι οποίοι πρότειναν την εγκατάλειψη του εννόμου συμφέροντος ως χωριστού κριτηρίου κατέληξαν στο να επικαλύπτεται στην πράξη το περιεχόμενό του με την κατ' ευρεία έννοια «ταυτότητα των πραγματικών περιστατικών»¹⁰². Ομοίως, στην απόφαση *Menci*, η ανάλυση της διαφοράς όσον αφορά τα προστατευόμενα έννομα συμφέροντα απλώς εντάχθηκε στους διαφορετικούς σκοπούς γενικού συμφέροντος και στη συμπληρωματικότητα των επιδιωκόμενων σκοπών¹⁰³.

130. Πάντως, το ότι η έννοια του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος εμφανίζει πραγματικά χαρακτηριστικά χαμαιλέοντα είναι κάτι το οποίο προκύπτει από τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Πρώτον, πριν από την έκδοση της αποφάσεως *Zolotukhin*, η διαφορά στο επιδιωκόμενο έννομο συμφέρον φαίνεται να εμπίπτει στον ορισμό του *idem*, στις περισσότερες τουλάχιστον

¹⁰¹ Βλ. επίσης προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Campos Sánchez-Bordona στην υπόθεση *Menci* (C-524/15, EU:C:2017:667, σημείο 91 και υποσημείωση 79).

¹⁰² Στην προαναφερθείσα υπόθεση *Toshiba* (σημείο 47 των παρουσών προτάσεων), η έγκριτη συνάδελφος J. Kokott απέκλεισε γενικώς το έννομο συμφέρον από την έννοια του *idem*. Μόνον η ταυτότητα των πραγματικών περιστατικών πρέπει να λαμβάνεται υπόψη. Στη συνέχεια, ωστόσο, υπήγαγε τα (δυσμενή) αποτελέσματα που απέρρεαν από σύμπραξη και τις αντίθετες προς τον ανταγωνισμό συνέπειες που προκλήθηκαν από αυτή στα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υποθέσεως. Όμως, αν οι δυσμενείς (κοινωνικές) συνέπειες (επί των προστατευόμενων εννόμων συμφερόντων) υπάγονται στα πραγματικά περιστατικά, έχει η προϋπόθεση περί ταυτότητας του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος όντως εξαφανιστεί;

¹⁰³ Σημείο 81 των παρουσών προτάσεων.

περιπτώσεις. Τούτο προκύπτει σαφέστατα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με προσφεύγοντες οι οποίοι προκάλεσαν αυτοκινητικά ατυχήματα για τα οποία τους επιβλήθηκαν ποινικές και διοικητικές κυρώσεις, εκ των οποίων οι τελευταίες συνίσταντο στην αφαίρεση της άδειας οδηγήσεώς τους. Το ΕΔΔΑ δέχτηκε τη δυνατότητα ενός τέτοιου συνδυασμού παρότι η αφαίρεση της άδειας χαρακτηρίζεται συνήθως ως ποινικού χαρακτήρα βάσει των κριτηρίων Engel¹⁰⁴. Δεύτερον, είναι αληθές ότι η απόφαση στην υπόθεση Zolotukhin δεν δέχεται κρισιμότητα της υπάρξεως διαφοράς στο έννομο συμφέρον. Τρίτον, μερικά έτη αργότερα, ωστόσο, στην απόφαση A και B, η ύπαρξη διαφοράς στο προστατευόμενο έννομο συμφέρον επανεξετάστηκε εκ των πραγμάτων. Αυτή τη φορά, και όπως το Δικαστήριο έπραξε αργότερα στην απόφαση Mencì, ενσωματώθηκε στις εκτιμήσεις που αφορούν τους συμπληρωματικούς σκοπούς που επιδιώκουν οι εφαρμοστές στις δύο επίμαχες διαδικασίες νομοθεσίες. Εντούτοις, σε αντίθεση με την προσέγγιση που υιοθέτησε το Δικαστήριο στην απόφαση Mencì, και κατά περίεργο ίσως τρόπο σε εννοιολογικό επίπεδο, το ζήτημα αν «διάφορες διαδικασίες επιδιώκουν συμπληρωματικούς σκοπούς και, επομένως, αφορούν διαφορετικές πτυχές της βλαπτικής για την κοινωνία πράξεως» εμφανίστηκε αιφνιδίως εκ νέου στο πλαίσιο της εκτιμήσεως του κριτηρίου bis και του ζητήματος αν υφίσταται (ή όχι) επαρκής ουσιαστικός σύνδεσμος¹⁰⁵.

131. Δεν φρονώ ότι όλα τα παραπάνω αποτελούν σύμπτωση. Από τη στιγμή που αποφασίζεται να επιτραπεί η διεξαγωγή δεύτερης διαδικασίας για τα ίδια πραγματικά περιστατικά προς αποδοχή των αιτημάτων περί διευρύνσεως του παρεχόμενου περιθωρίου επιβολής του νόμου, ή απλώς του γεγονότος ότι είναι απίθανο να είναι μονές όλες οι διαδικασίες, είτε εντός του ίδιου κράτους μέλους είτε κατά μείζονα λόγο μεταξύ των διαφορετικών κρατών μελών, το να στραφεί η προσοχή στους επιδιωκόμενους σκοπούς καθίσταται το μοναδικό διαθέσιμο μέσο για διάκριση μεταξύ δύο ή περισσότερων διαδικασιών. Εφόσον οι προϋποθέσεις της αναλογικότητας εξαρτώνται προδήλως από τις ειδικές περιστάσεις κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης, η έννοια των επιδιωκόμενων συμπληρωματικών σκοπών καθίσταται, κατά τη γνώμη μου, το κεντρικό στοιχείο κάθε κανονιστικής αναλύσεως. Ωστόσο, όπως ήδη αναφέρθηκε, το στοιχείο αυτό δεν αποτελεί παρά έναν διαφορετικό τρόπο περιγραφής της ίδιας ιδέας με εκείνη που ενυπάρχει ακριβώς στην έννοια του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος.

3. Το κριτήριο

132. Για όλους αυτούς τους λόγους, η πρότασή μου συνίσταται σε κάτι πολύ απλό. Προτείνω να καταστεί η εξέταση των προστατευόμενων εννόμων συμφερόντων και, κατ' επέκταση, του επιδιωκόμενου σκοπού, μέρος της διαπιστώσεως του *idem*. Αυτό και μόνον το στοιχείο παρέχει τη δυνατότητα να αποφασιστούν κανονιστικά, με σαφήνεια και εκ των προτέρων, οι λόγοι για τους οποίους δεδομένη συμπεριφορά εξακολουθεί να δίδεται στο πλαίσιο παράλληλων ή διαδοχικών διαδικασιών και καθιστά δυνατό να καθοριστεί αν ο ίδιος φερόμενος παραβάτης τιμωρείται ξανά ή όχι για τους ίδιους λόγους. Αν από πιο προσεκτική εξέταση δεν προκύπτει η ταυτότητα των εννόμων συμφερόντων που προστατεύονται από τα δύο επίμαχα νομοθετικά πλαίσια, θα πρέπει να επιτρέπεται η εκ παραλλήλου δίωξή τους και όχι να απορρίπτεται εν τοις πράγμασι ένα εξ αυτών, συνεπεία της εφαρμογής των κριτηρίων Engel και μιας ευρείας αντιλήψεως της έννοιας του *idem*.

¹⁰⁴ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 13ης Δεκεμβρίου 2005, Nilsson κατά Σουηδίας (CE:ECHR:2005:1213DEC007366101, § 10 έως 11). Βλ., ωστόσο, αντιθέτως απόφαση του ΕΔΔΑ της 28ης Οκτωβρίου 1999, Escoubet κατά Βελγίου (CE:ECHR:1999:1028JUD002678095, § 38).

¹⁰⁵ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Νοεμβρίου 2016, A και B κατά Νορβηγίας (CE:ECHR:2016:1115JUD002413011, § 131 έως 132).

133. Ως εκ τούτου, η εκτίμηση του *idem* για τους σκοπούς του άρθρου 50 του Χάρτη θα πρέπει να στηρίζεται σε *τριπλή ταυτότητα*: του παραβάτη, των κρίσιμων πραγματικών περιστατικών και του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος.

134. Πρώτον, η προϋπόθεση σχετικά με την ταυτότητα του παραβάτη είναι αρκετά σαφής και, εν πάση περιπτώσει, δεν αμφισβητείται στην υπό κρίση υπόθεση.

135. Δεύτερον, όσον αφορά τα κρίσιμα πραγματικά περιστατικά, επισημαίνω ότι αυτό που απαιτείται πράγματι είναι η *ταύτισή* τους και όχι απλή «ομοιότητα». Τούτο ισχύει φυσικά με την επιφύλαξη ότι δεν αποκλείεται η μεταγενέστερη διαδικασία να αφορά μέρος μόνον των πραγματικών περιστατικών (χρονικών, ουσιαστικών) που ελήφθησαν υπόψη στην προηγούμενη. Ωστόσο, η ουσία είναι ότι στον βαθμό που οι δύο ομάδες πραγματικών περιστατικών πράγματι συμπίπτουν, πρέπει να υφίσταται ταυτότητα στο πλαίσιο της εν λόγω συμπτώσεως.

136. Τρίτον, τι αποτελεί προστατευόμενο έννομο συμφέρον; Το κοινωνικό αγαθό ή η κοινωνική αξία την οποία το συγκεκριμένο νομοθετικό πλαίσιο ή τμήμα αυτού προορίζεται να προστατεύει και να σέβεται. Είναι το αγαθό ή η αξία τα οποία θίγει το οικείο αδίκημα, η με τα οποία σχετίζεται.

137. Η διάκριση μεταξύ των διαφόρων εννόμων συμφερόντων τα οποία προστατεύονται σε αρκετά ειδικό επίπεδο έχει παγιωθεί βάσει του ποινικού δικαίου ή του διοικητικού δικαίου. Συγκεκριμένα, ένας εθνικός κώδικας απαριθμεί κατά κανόνα τα συμφέροντα ή τις αξίες που θίγει κάθε αξιόποινη πράξη (εγκλήματα κατά της ζωής, της ιδιοκτησίας, της σωματικής ακεραιότητας ή του Δημοσίου κ.λπ.). Πράγματι, η εν λόγω διάκριση θα μπορούσε να καταστεί πολύ πιο περίπλοκη σε διάφορους παράλληλους τομείς της δημόσιας διοίκησης, καθώς και όταν εξετάζεται σε διασυνοριακό επίπεδο εθνικών δικαιοδοσιών και ρυθμιζόμενων τομέων.

138. Εντούτοις, μπορεί να επισημανθεί ότι το προστατευόμενο έννομο συμφέρον δεν ταυτίζεται με την αντικειμενική υπόσταση ενός αδικήματος όπως αυτή ορίζεται στο εθνικό δίκαιο. Πρόκειται απλώς για ένα στοιχείο αυτής, το οποίο ορίζεται με τρόπο αρκετά αφηρημένο. Ο προσδιορισμός του εννόμου συμφέροντος ή της νομικής αξίας που πρέπει να προστατεύεται με την ποινικοποίηση ορισμένων πράξεων στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου αποτελεί φυσικά ένα σημείο εκκινήσεως. Ωστόσο, δεν αποτελεί καθοριστικό παράγοντα.

139. Ο ορισμός του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος που εκτιμάται για τους σκοπούς του άρθρου 50 του Χάρτη δεν μπορεί να αντιγράφει τους εθνικούς χαρακτηρισμούς και τις εθνικές νομικές ιδιαιτερότητες. Στην πράξη, ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να αποφύγει την εμβέλεια της αρχής *ne bis in idem* προβλέποντας απλώς μάλλον ασυνήθη αδικήματα στην εθνική έννομη τάξη του. Σε τέτοιες περιπτώσεις, για λόγους εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem*, το πραγματικά προστατευόμενο έννομο συμφέρον πρέπει να επαναπροσδιορίζεται, υπό το φως των πραγματικών περιστατικών του αδικήματος που προβάλλεται ότι διαπράχθηκε, στο ενδεδειγμένο αφηρημένο επίπεδο. Κατά κάποιον τρόπο, το εν λόγω εγχείρημα προσομοιάζει με την εκτίμηση του διττού αξιοποίνου υπό διαφορετικά συστήματα δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις. Ομοίως, στο πλαίσιο αυτό, η ακριβής περιγραφή και τα πραγματικά περιστατικά πρέπει να «αποσυνδέονται» από το συγκεκριμένο εθνικό νομοθετικό πλαίσιο¹⁰⁶.

140. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα εγκλήματα κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας άλλων προσώπων. Αν βίαιη επίθεση σε άλλο πρόσωπο προκαλέσει τον θάνατό του, για τον προσδιορισμό του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος δεν έχει σημασία αν το

¹⁰⁶ Για συγκεκριμένο παράδειγμα και λεπτομερή ανάλυση, βλ. προτάσεις μου στην υπόθεση Grundza (C-289/15, EU:C:2016:622).

αντίστοιχο εθνικό δίκαιο ορίζει την εν λόγω πράξη, λαμβανομένων υπόψη των ιδιαίτερων πραγματικών περιστάσεων, ως φόνο, ανθρωποκτονία ή απλώς σοβαρή σωματική βλάβη που προκαλεί τον θάνατο. Το βασικό στοιχείο είναι ότι, με μία βίαιη πράξη κατά άλλου ανθρώπου (ταυτότητα πράξεως), ο ίδιος παραβάτης (ταυτότητα του παραβάτη) προσέβαλε το ίδιο προστατευόμενο έννομο συμφέρον, ήτοι τη ζωή και τη σωματική ακεραιότητα άλλου προσώπου (ταυτότητα του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος).

141. Το ως άνω παράδειγμα καθιστά απαραίτητη μια τελική επισήμανση. Η έννοια του εννόμου συμφέροντος που προστατεύεται από συγκεκριμένο κανόνα και ο σκοπός που επιδιώκεται με τον κανόνα αυτόν μπορούν, στην πράξη, να εναλλάσσονται μεταξύ τους. Πρόκειται για δύο χαρακτηρισμούς που αναφέρονται στο ίδιο ζήτημα, ήτοι στο αντικείμενο και στον σκοπό του εκάστοτε κανόνα.

4. Τα παραδείγματα

142. Η λειτουργία και η λειτουργικότητα της προτεινόμενης ερμηνείας του *idem* για τους σκοπούς του άρθρου 50 του Χάρτη μπορεί να καταδειχθεί με τα ακόλουθα τρία παραδείγματα.

143. Πρώτον, υπάρχει η περίπτωση η οποία αφορά δύο ποινικές διαδικασίες σε δύο διαφορετικά κράτη μέλη για το ίδιο αδίκημα, τα εδαφικά στοιχεία ή οι επιπτώσεις του οποίου μπορεί να έχουν διασυνοριακό χαρακτήρα. Μπορούμε να την ονομάσουμε περίπτωση *van Esbroeck*. Εντούτοις, σε μια τέτοια περίπτωση (ήτοι στην εξαγωγή παράνομων ναρκωτικών ουσιών από ένα κράτος και στην άμεση εισαγωγή τους σε άλλο, με την ίδια πράξη), μπορεί να υποτεθεί ότι το προστατευόμενο έννομο συμφέρον για την επιβολή κυρώσεων για την ίδια πράξη στα δύο κράτη είναι πράγματι το ίδιο: η προστασία της κοινωνίας και της δημόσιας υγείας από τις ναρκωτικές ουσίες. Κατά συνέπεια, στις εν λόγω περιπτώσεις η πραγματική ταυτότητα των προστατευόμενων εννόμων συμφερόντων των δύο διαδικασιών όχι μόνο δεν στερείται σημασίας, αλλά αντιθέτως εμποδίζει τη μεταγενέστερη δίωξη για το ίδιο γεγονός σε άλλο κράτος μέλος.

144. Δεύτερον, υπάρχει η περίπτωση *Menci*. Αφορά τον συνδυασμό ποινικών και διοικητικών διαδικασιών εντός ενός και του αυτού κράτους μέλους, τις οποίες τα κριτήρια *Engel* μετέτρεψαν σε συνδυασμό δύο ποινικών διαδικασιών. Η δεύτερη διαδικασία θα μπορούσε να είναι επιτρεπτή, αν η ισχύουσα νομοθεσία προστατεύει άλλο έννομο συμφέρον, όπως είναι η αποτελεσματική είσπραξη και ανάκτηση των φόρων στο πλαίσιο της διοικητικής διαδικασίας και η κύρωση της διαπράξεως εγκλήματος σε σχέση με τα δημόσια οικονομικά.

145. Ωστόσο, το γενικότερο πρόβλημα στις εν λόγω περιπτώσεις, για παράδειγμα στο πλαίσιο του ΦΠΑ, είναι η ύπαρξη αυτού που θα μπορούσε να ονομαστεί «πλεονάσμα διοικητικών κυρώσεων». Τούτο συμβαίνει σε περιπτώσεις όπου η (φορολογική) διοίκηση δεν αρκείται στο να ζητήσει τα μη καταβληθέντα ποσά, ενδεχομένως πλέον τόκων, αλλά επιβάλλει πρόσθετο πρόστιμο (ήτοι πρόστιμο, επιπλέον φόρο κ.ο.κ.) Λόγω αυτού του πλεονάσματος, η διοικητική διαδικασία καθίσταται συνήθως κατ' ουσίαν «ποινική» βάσει των κριτηρίων *Engel*.

146. Η μεταγενέστερη διαδικασία, με την οποία επιβάλλεται το εν λόγω «πλεονάσμα», θεωρήθηκε μη προβληματική στην απόφαση *Menci*, αλλά κρίθηκε απαράδεκτη στις αποφάσεις *Garlsson* και *Di Puma*. Η διάκριση μεταξύ των επιδιωκόμενων σκοπών και των προστατευόμενων εννόμων συμφερόντων στις εν λόγω περιπτώσεις δεν αποτελεί εύκολο έργο. Στον βαθμό που ο δεδομένος διοικητικός κανόνας αποσκοπεί όχι μόνο στην είσπραξη της

καταβολής των οφειλόμενων (με τους τυχόν τόκους υπερημερίας), αλλά επιβάλλει επιπλέον πρόστιμο τιμωρητικού χαρακτήρα, τα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής των ποινικών και διοικητικών κανόνων συμπίπτουν όσον αφορά τους επιδιωκόμενους σκοπούς.

147. Η ως άνω θέση φαίνεται ότι αποτυπώνεται σαφώς στην απόφαση *Menci*. Στην εν λόγω υπόθεση, το Δικαστήριο αναγνώρισε τη νομιμότητα της μεταγενέστερης ποινικής διαδικασίας. Αφού διαπίστωσε ότι ο επίμαχος συνδυασμός διοικητικών και ποινικών κανόνων επιδιώκει σκοπό γενικού συμφέροντος, ήτοι την είσπραξη του οφειλόμενου ΦΠΑ, το Δικαστήριο διευκρίνισε περαιτέρω ότι «τυχόν σώρευση διώξεων και κυρώσεων ποινικού χαρακτήρα μπορεί να είναι δικαιολογημένη οσάκις αυτές οι διώξεις και αυτές οι κυρώσεις επιδιώκουν [...] πρόσθετους σκοπούς που έχουν ως αντικείμενο, ενδεχομένως, διαφορετικές πλευρές της αυτής επίμαχης παραβατικής συμπεριφοράς»¹⁰⁷. Μολονότι το Δικαστήριο έκρινε ότι η εξακρίβωση του εν λόγω ζητήματος εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο, πρόσθεσε ότι «είναι θεμιτό ένα κράτος μέλος να επιδιώκει, αφενός, να αποτρέψει και να καταστείλει [...] επιβάλλοντας διοικητικές κυρώσεις [...] και, αφετέρου, να αποτρέψει και να καταστείλει σοβαρές παραβάσεις των κανόνων αυτών που είναι ιδιαίτερες αρνητικές για την κοινωνία και οι οποίες δικαιολογούν την επιβολή αυστηρότερων [ποινικών] κυρώσεων»¹⁰⁸.

148. Αντιθέτως, στην απόφαση *Garlsson*, το Δικαστήριο σημείωσε ότι η κίνηση διοικητικής διαδικασίας *μετά* από την καταδίκη στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας «βαίνει πέραν των ορίων του απολύτως αναγκαίου για την επίτευξη του σκοπού» της προστασίας της ακεραιότητας των χρηματοπιστωτικών αγορών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της εμπιστοσύνης του κοινού στα χρηματοπιστωτικά μέσα¹⁰⁹. Παρόμοιο σκεπτικό, το οποίο τονίζει τον υπερβολικό χαρακτήρα της ποινής, χρησιμοποιήθηκε στην απόφαση *Di Puma*, η οποία αφορούσε αθώωση σε προηγούμενη ποινική διαδικασία και μεταγενέστερη διοικητική διαδικασία για τα ίδια πραγματικά περιστατικά, που αφορούσαν πράξεις που προϋποθέτουν την κατοχή εμπιστευτικών πληροφοριών¹¹⁰.

149. Είτε υπό το πρίσμα του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη είτε υπό το πρίσμα του πεδίου εφαρμογής της προβλεπόμενης στο άρθρο 50 του Χάρτη προστασίας, το βασικό στοιχείο σε αμφότερες τις περιπτώσεις είναι η διαφορά μεταξύ των προστατευόμενων εννόμων συμφερόντων ή των επιδιωκόμενων συμπληρωματικών σκοπών. Κατά τη γνώμη μου, η μόνη εννοιολογική διάκριση που μπορεί όντως να γίνει είναι αυτή μεταξύ των διαφορετικών σκοπών και λόγων (και, επομένως, των εννόμων συμφερόντων) που επιδιώκονται με την είσπραξη του οφειλόμενου χρηματικού ποσού, αφενός, και της κυρώσεως και της αποτροπής, αφετέρου. Εντούτοις, από τη στιγμή που η φορολογική/διοικητική διαδικασία αρχίζει να επιβάλλει ποινές πέραν της εισπράξεως ποσών εντόκως ή που η ποινική διαδικασία επιδιώκει επίσης και την είσπραξη των οφειλόμενων ποσών, τότε η εννοιολογική διαφορά μεταξύ των δύο απλώς εξαφανίζεται και ενεργοποιείται η απαγόρευση επαναλήψεως της διαδικασίας βάσει του *ne bis in idem*, τουλάχιστον κατά την άποψή μου.

150. Στις εν λόγω περιπτώσεις, οι οποίες είναι πιθανόν να περιορίζονται σε ένα και το αυτό κράτος μέλος, είναι επίσης απολύτως δικαιολογημένο να ζητείται από το εν λόγω κράτος μέλος να συντονίσει τις σχετικές διαδικασίες του. Λογικώς, κατ' αρχάς, μια φορολογική αρχή πιθανότατα θα προβεί σε έρευνες και διώξεις στον τομέα της φοροδιαφυγής. Αν η διαπιστωθείσα φοροδιαφυγή έχει κάποια βαρύτητα ή υπερβαίνει κάποιο όριο, η φύση της έρευνας και της

¹⁰⁷ Απόφαση της 20ής Μαρτίου 2018, *Menci* (C-524/15, EU:C:2018:197, σκέψη 44).

¹⁰⁸ Όπ.π. (σκέψη 45).

¹⁰⁹ Απόφαση της 20ής Μαρτίου 2018, *Garlsson Real Estate* κ.λπ. (C-537/16, EU:C:2018:193, σκέψεις 46 και 59).

¹¹⁰ Απόφαση της 20ής Μαρτίου 2018, *Di Puma* και *Zecca* (C-596/16 και C-597/16, EU:C:2018:192, σκέψεις 43 και 44).

διώξεως μπορεί κάλλιστα να μεταβληθεί, από απλή διοικητική σε ποινική. Η ακριβής σχέση μεταξύ των δύο διαδικασιών απόκειται σε κάθε κράτος μέλος, με την επιφύλαξη ότι, στο τέλος, δεν θα πρέπει η φορολογική αρχή και ο ποινικός δικαστής να τιμωρούν την ίδια πράξη με κυρώσεις ποινικού χαρακτήρα.

151. Τρίτον, υπάρχει η περίπτωση παράλληλων ή διαδοχικών διοικητικών διαδικασιών σε διαφορετικά κράτη μέλη, όταν ο ποινικός χαρακτήρας των διαδικασιών αυτών καθορίζεται βάσει των κριτηρίων Engel. Οι περιπτώσεις αυτές μπορούν να προκύψουν εντός ενός και του αυτού κανονιστικού καθεστώτος εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης (όπως ο ανταγωνισμός, η προστασία των δεδομένων κ.λπ.), αλλά μπορούν επίσης να προκύψουν σε σχέση με τα ίδια πραγματικά περιστατικά, αλλά και στο πλαίσιο διαφορετικών κανονιστικών πλαισίων από διαφορετικές αρχές¹¹¹. Σε αυτές ιδίως τις περιπτώσεις προκύπτει αναπόφευκτα το ζήτημα της ταυτότητας του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος. Αντιθέτως, τέτοιες καταστάσεις συχνά ενδέχεται, στην πράξη, να μην παρουσιάζουν ταυτότητα πραγματικών περιστατικών, λαμβανομένης υπόψη της εδαφικότητας της παραβάσεως, όπως εξηγείται, επί παραδείγματι, στο πλαίσιο του δικαίου του ανταγωνισμού από τη γενική εισαγγελέα J. Kokott στις προτάσεις της στην υπόθεση Toshiba¹¹² και αναπτύσσεται περαιτέρω στις προτάσεις μου στην παράλληλη υπόθεση Nordzucker.

5. Η υπό κρίση υπόθεση

152. Η υπό κρίση υπόθεση αφορά δύο διοικητικές διαδικασίες, οι οποίες εκ των προτέρων χαρακτηρίστηκαν ως ποινικές βάσει των κριτηρίων Engel και διεξάγονται στο έδαφος ενός κράτους μέλους. Ως εκ τούτου συνιστά παραλλαγή της τρίτης από τις προπαρατεθείσες περιπτώσεως, με τη διαφορά ότι περιορίζεται στο ίδιο κράτος μέλος. Επικουρικώς, θα μπορούσε επίσης να θεωρηθεί ως παραλλαγή της περιπτώσεως Menci: εντοπίζεται στο ίδιο κράτος μέλος, αλλά αφορά δύο διαδικασίες που είναι ποινικές, όχι επειδή χαρακτηρίστηκαν εξ αρχής έτσι σε εθνικό επίπεδο, αλλά λόγω των κριτηρίων Engel.

153. Η τομεακή διαδικασία ενώπιον του IBPT βασίστηκε στην εθνική νομοθεσία με την οποία έγινε η μεταφορά της οδηγίας 97/67 στην εθνική έννομη τάξη. Η εν λόγω οδηγία, με την επιβολή υποχρεώσεων περί απαγορεύσεως των διακρίσεων και περί διαφάνειας, αποσκοπεί στη σταδιακή εισαγωγή των όρων της αγοράς στον τομέα των ταχυδρομικών υπηρεσιών. Στη συνέχεια, κινήθηκε η σχετική με τον ανταγωνισμό διαδικασία. Αφορούσε την επιβολή της απαγορεύσεως της καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως με σκοπό την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού.

154. Επισημαίνεται ότι το ΕΔΔΑ έχει κατ' αρχήν ήδη αναγνωρίσει ότι το αδίκημα της καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως είναι ποινικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της εφαρμογής του ποινικού σκέλους του άρθρου 6 ΕΣΔΑ¹¹³. Φυσικά, κατά την υφιστάμενη πάγια νομολογία του Δικαστηρίου το *ne bis in idem* εφαρμόζεται και στο δίκαιο του ανταγωνισμού της Ένωσης¹¹⁴.

¹¹¹ Βλ., στο πλαίσιο αυτό, επί παραδείγματι, τη διαδικασία που εκκρεμεί επί του παρόντος στην υπόθεση C-252/21, Facebook κ.λπ, στην οποία, μεταξύ άλλων, εγείρεται το ζήτημα της αρμοδιότητας εθνικής αρχής ανταγωνισμού του κράτους μέλους το οποίο είναι διαφορετικό από εκείνο του τύπου της κύριας εγκαταστάσεως μιας επιχειρήσεως, δεδομένου ότι το τελευταίο κριτήριο είναι κατά κανόνα καθοριστικό για την απονομή αρμοδιότητας στην εθνική αρχή προστασίας δεδομένων βάσει του ΓΚΠΔ.

¹¹² Προτάσεις της γενικής εισαγγελέα J. Kokott στην υπόθεση Toshiba Corporation κ.λπ. (C-17/10, EU:C:2011:552, σημεία 130 και 131).

¹¹³ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 27ης Σεπτεμβρίου 2011, Menarini Diagnostics S.R.L. κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2011:0927JUD004350908, § 39 έως 44).

¹¹⁴ Σημεία 43 έως 52 των παρουσών προτάσεων.

155. Τέτοια εκτίμηση δεν φαίνεται να έχει πραγματοποιηθεί όσον αφορά τις προβλεπόμενες από τον νόμο παραβάσεις των υποχρεώσεων απαγορεύσεως των διακρίσεων και διαφάνειας των φορέων παροχής ταχυδρομικών υπηρεσιών. Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο, όπως και όλοι οι παρεμβαίνοντες, φαίνεται να δέχονται κατ' αρχάς ότι τα κριτήρια Engel πληρούνται και όσον αφορά την εν λόγω παράβαση. Επομένως, θα συνεχίσω την ανάλυσή μου βάσει και της εν λόγω παραδοχής, τονίζοντας, ωστόσο, ότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει αν όντως τούτο ισχύει.

156. Η ταυτότητα του παραβάτη φαίνεται ότι συντρέχει. Όσον αφορά την ταυτότητα των πραγματικών περιστατικών, επισημαίνω ότι πολλοί από τους παρεμβαίνοντες διατύπωσαν κάποιες αμφιβολίες συναφώς. Επιπλέον, τα ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου είναι διατυπωμένα κατά τρόπο αρκετά αμφίβολο, αν υποθεθεί ότι, για να πληρούνται το κριτήριο της ταυτότητας των πραγματικών περιστατικών, αρκεί να υπάρχουν «παρόμοια πραγματικά περιστατικά».

157. Υπογραμμίζω και πάλι ότι για να συντρέχει ταυτότητα των πραγματικών περιστατικών, τα πραγματικά περιστατικά τα οποία αφορούν αμφότερες οι επίμαχες διαδικασίες πρέπει να συμπίπτουν. Το γεγονός ότι τα πραγματικά περιστατικά είναι απλώς παρόμοια δεν αρκεί. Το ζήτημα αυτό πρέπει να εξακριβωθεί από το αιτούν δικαστήριο προκειμένου να διαπιστωθεί ότι οι δύο διαδικασίες στηρίζονται πράγματι στα ίδια ουσιαστικά πραγματικά περιστατικά, νοούμενα ως σύνολο συγκεκριμένων περιστάσεων που συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους¹¹⁵. Αν, και στον βαθμό που δεν υφίσταται ταυτότητα των πραγματικών περιστατικών, η προστασία βάσει του *ne bis in idem* δεν μπορεί να ενεργοποιηθεί.

158. Τέλος, πρέπει να εξεταστεί η ταυτότητα του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος το οποίο, σε συνδυασμό με την ταυτότητα του παραβάτη και των πραγματικών περιστατικών, μπορεί να αποτελεί το *idem* όσον αφορά την ίδια παράβαση. Προστατεύει το δίκαιο του ανταγωνισμού που εφαρμόζεται στο πλαίσιο της δεύτερης διαδικασίας, και ειδικότερα η πρόβλεψη της συγκεκριμένης παραβάσεως εντός του εν λόγω ρυθμιστικού πλαισίου, τα ίδια έννομα συμφέροντα με την οικεία παράβαση βάσει της εφαρμοζόμενης στο πλαίσιο της τομεακής διαδικασίας νομοθεσίας περί ταχυδρομικών αγορών;

159. Η τομεακή διαδικασία στηριζόταν στο άρθρο 144ter του νόμου της 21ης Μαρτίου 1991 περί αναμορφώσεως ορισμένων δημοσίων οικονομικών επιχειρήσεων, με το οποίο επιβλήθηκαν στους φορείς παροχής της καθολικής ταχυδρομικής υπηρεσίας ορισμένες υποχρεώσεις περί απαγορεύσεως των διακρίσεων και διαφάνειας κατά τη θέσπιση και την εφαρμογή των τιμολογιακών τους συστημάτων. Στο πλαίσιο αυτό, ο IBPT επισήμανε ρητώς στην απόφασή του ότι δεν εξέταζε αν η συμπεριφορά της *bpost* ήταν σύμφωνη με τους ενωσιακούς ή τους εθνικούς κανόνες περί ανταγωνισμού, τούτο δε κατά μείζονα λόγο καθόσον δεν είναι αρμόδιος να πραγματοποιήσει την εν λόγω εξέταση.

160. Όπως εξήγησε η Βελγική Κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, σκοπός της επίμαχης ταχυδρομικής νομοθεσίας είναι η απελευθέρωση της εσωτερικής αγοράς ταχυδρομικών υπηρεσιών. Η απαγόρευση των διακρίσεων και η υποχρέωση διαφάνειας θεωρείται ότι περιορίζουν τη συμπεριφορά των φορέων που στο παρελθόν λειτουργούσαν μονοπωλιακά. Ο εν λόγω σκοπός έχει κατ' αρχήν χρονικό όριο. Η τομεακή νομοθεσία βασίζεται στην παραδοχή ότι η αγορά ταχυδρομικών υπηρεσιών θα μεταβληθεί σταδιακά ώστε να υιοθετηθεί τελικά τους όρους της ελεύθερης αγοράς.

¹¹⁵ Απόφαση της 20ής Μαρτίου 2018, *Menci* (C-524/15, EU:C:2018:197, σκέψη 35).

161. Όσον αφορά τη διαδικασία στον τομέα του ανταγωνισμού, το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι η βελγική αρχή ανταγωνισμού δεν επέβαλε κυρώσεις στην bpost λόγω ελλείψεως διαφάνειας ή τυχόν πρακτικών που εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις. Εφάρμοσε το εθνικό και το ενωσιακό δίκαιο του ανταγωνισμού προκειμένου να επιβάλει κυρώσεις για τις αντίθετες προς τον ανταγωνισμό πρακτικές της bpost. Όπως επισήμανε το αιτούν δικαστήριο και όπως επιβεβαίωσε επίσης η Βελγική Κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η ρύθμιση αυτή αποσκοπεί στην προστασία του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς απαγορεύοντας στις επιχειρήσεις να καταχρώνται τη δεσπόζουσα θέση τους. Κατά τη βελγική αρχή ανταγωνισμού, οι πρακτικές της bpost ήταν πιθανό, αφενός, να έχουν αποτέλεσμα εκτοπισμού των μεσαζόντων και δυνητικών ανταγωνιστών της bpost και, αφετέρου, να έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία πιστών πελατειακών σχέσεων με τους πιο μεγάλους πελάτες της bpost, με αποτέλεσμα να καθίσταται δυσχερής η είσοδος στον τομέα της διανομής.

162. Επομένως, προκύπτει ότι, υπό την επιφύλαξη της εξακριβώσεως από το αιτούν δικαστήριο, αμφότερες οι παραβάσεις για τις οποίες ασκήθηκαν διαδοχικές διώξεις στο πλαίσιο της τομεακής διαδικασίας και της διαδικασίας του ανταγωνισμού φαίνεται να συνδέονται με την προστασία διαφορετικού εννόμου συμφέροντος και με νομοθεσία η οποία επιδιώκει διαφορετικό σκοπό. Πρώτον, από απόψεως προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος, η απελευθέρωση ορισμένων αγορών, οι οποίες στο παρελθόν ήταν μονοπωλιακές, διέπεται από διαφορετική λογική από τη διαρκή και οριζόντια προστασία του ανταγωνισμού. Δεύτερον, τούτο είναι επίσης εμφανές όσον αφορά τις ανεπιθύμητες συνέπειες τις οποίες η τιμωρία κάθε αδικήματος προορίζεται να αποτρέψει.. Αν ο σκοπός έγκειται στην απελευθέρωση ενός τομέα, τότε η ενδεχόμενη βλάβη που προκαλείται στον ανταγωνισμό σε προηγούμενο ή επόμενο στάδιο δεν αποτελεί κατ' ανάγκην ζήτημα το οποίο πρέπει να αντιμετωπιστεί από το τομεακό κανονιστικό πλαίσιο. Αντιθέτως, η κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως, η οποία έχει ως συνέπεια τη στρέβλωση του ανταγωνισμού σε προηγούμενο ή επόμενο στάδιο από την κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση, αποτελεί πράγματι ζήτημα που πρέπει να αντιμετωπιστεί στο πλαίσιο των κανόνων του ανταγωνισμού.

163. Πριν καταλήξω στο συμπέρασμά μου, θα ήθελα να επισημάνω ότι, στην υπό κρίση υπόθεση, ειπώθηκαν πολλά σχετικά με την ανάγκη διατηρήσεως του κριτηρίου του εννόμου συμφέροντος ειδικώς στο δίκαιο του ανταγωνισμού. Εξαιρουμένης της bpost, όλοι οι μετέχοντες στη διαδικασία υπογραμμίζουν στις υποβληθείσες παρατηρήσεις τους ότι η εγκατάλειψη του εν λόγω κριτηρίου ενέχει τον κίνδυνο να στερηθεί το δίκαιο του ανταγωνισμού οποιαδήποτε πρακτική αποτελεσματικότητα.

164. Βάσει του κριτηρίου που προτείνεται με τις παρούσες προτάσεις, δεν τίθεται τέτοιο ζήτημα. Επισημαίνω, εντούτοις, ότι η ακριβής σχέση και οι συνέπειες του προτεινόμενου κριτηρίου, εφαρμοζομένου στον ειδικό τομέα του δικαίου του ανταγωνισμού, βρίσκονται στο επίκεντρο των προτάσεών μου στην παράλληλη υπόθεση Nordzucker. Ως εκ τούτου, λεπτομερέστερη ανάλυση επί του ζητήματος μπορεί να αναζητηθεί στις εν λόγω προτάσεις. Επί του παρόντος, θα περιοριστώ να υπενθυμίσω ότι, όσον αφορά τις προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 50 του Χάρτη, το δίκαιο του ανταγωνισμού δεν διαφέρει από διαρθρωτική άποψη από κανέναν από τους λοιπούς τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης. Επομένως, σύμφωνα με την προσέγγιση που προτείνεται στις παρούσες προτάσεις, η εκτίμηση σχετικά με το έννομο συμφέρον θα πρέπει να αποτελεί μέρος της εκτιμήσεως του *idem* βάσει του άρθρου 50 του Χάρτη, στο πλαίσιο ειδικού καθεστώτος, όπως το άρθρο 54 της ΣΕΣΣ.

165. Για όλους αυτούς τους λόγους, φρονώ ότι η αρχή *ne bis in idem*, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη, δεν αντιτίθεται στην επιβολή προστίμου από την αρμόδια διοικητική αρχή κράτους μέλους για παραβίαση του ενωσιακού και του εθνικού δικαίου του ανταγωνισμού όταν

το ίδιο πρόσωπο έχει ήδη απαλλαγεί αμετακλήτως στο πλαίσιο προγενέστερης διαδικασίας διεξαχθείσας από τον εθνικό ρυθμιστικό φορέα της αγοράς των ταχυδρομείων για φερόμενη παράβαση της νομοθεσίας περί ταχυδρομικών υπηρεσιών, εφόσον, γενικώς, η μεταγενέστερη διαδικασία διαφέρει είτε ως προς την ταυτότητα του παραβάτη, είτε ως προς τα κρίσιμα πραγματικά περιστατικά, είτε ως προς το προστατευόμενο έννομο συμφέρον την προστασία του οποίου επιδιώκουν οι κρίσιμες στο πλαίσιο των σχετικών διαδικασιών νομοθετικές πράξεις.

V. Πρόταση

166. Προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το Cour d'appel de Bruxelles (εφετείο Βρυξελλών, Βέλγιο) ως εξής:

- Η αρχή *ne bis in idem*, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν αντιτίθεται στην επιβολή προστίμου από την αρμόδια διοικητική αρχή κράτους μέλους για παραβίαση του δικαίου της Ένωσης ή του εθνικού δικαίου, εφόσον η μεταγενέστερη διαδικασία η οποία διεξάγεται ενώπιον της εν λόγω αρχής διαφέρει από την προηγούμενως διεξαχθείσα είτε ως προς την ταυτότητα του παραβάτη, είτε ως προς τα κρίσιμα πραγματικά περιστατικά, είτε ως προς το προστατευόμενο έννομο συμφέρον την προστασία του οποίου επιδιώκουν οι κρίσιμες στο πλαίσιο των σχετικών διαδικασιών νομοθετικές πράξεις.